

EESTI KULTUURILOO ÕPPEMATERJAL

III

VÕRUMAA

EESTI KULTUURILOO ÕPPEMATERJAL

III

VÕRUMAA

EESTI AJALOO- JA ÜHISKONNAÕPETAJATE SELTS

TALLINN 2012

Õppematerjali koostamist ning väljaandmist on rahastanud
Haridus- ja Teadusministeerium

Kogumiku koostaja Mare Oja

Teabetekstide koostajad Tiiu Ojala, Mati Laur ja Arthur Ruusmaa
Tööülesannete autor Tiiu Ojala
Ekspert Arthur Ruusmaa

Teabetekstide toimetaja Mati Laur
Tööülesannete toimetaja Mare Oja
Keeletoimetaja Ene Sepp

© Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Selts, 2012

ISBN 978-9949-9214-0-9 (kogu teos)

ISBN 978-9949-9214-7-8 (3. osa)

ISBN 978-9949-9214-8-5 (pdf)

Eessõna

2010. aastal vastu võetud põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade ajaloo ainekava rõhutab kodukoha ajaloo ja kultuuriloo tundmise tähtsust. Uue mõistena on ainekavas kultuurikeskkonna mõiste, mida saab omandada kodukoha kultuuri- ja ajalooga seoses. Ainekava seab eesmärgiks, et õpilased mõistaksid oma rolli kultuuripärandi säilitajana ja edasikandjana. Ajaloo õppimise põhimõtte on liikuda lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, luuakse käsitletava teema ja paigaga isiklik seos.

Ainekava eesmärkide täitmiseks on koostatud 17 raamatust koosnev õppekomplekt: igale maakonnale on oma raamat, lisaks eraldi raamatud Tallinna ja Tartu kohta.

Õppematerjali saab kasutada Eesti ajaloo õpetamisel nii põhikoolis kui ka gümnaasiumis kodukoohaümbruse ajaloo tundmaõppimiseks ning kultuurikeskkonna mõtestamiseks. Siit leiab õpetaja abi ka õppekäikude ja kultuurilooliste ekskursioonide korraldamiseks.

Raamatud on koostatud kronoloogilisel põhimõttel ja struktureeritud Eesti ajaloo ainekava perioodiseeringu alusel. Õppematerjalis kirjeldatud objektid, paigad ja ehitised kuuluvad kultuuriväärtuste registrisse ja aitavad illustreerida käsitletavat ajaloo teemat. Õppematerjal sisaldab erinevaid rubriike: muinasajast asulakohad, matmispaigad, muinaspõllud, hiied, linnamäed ja maalinnad; kesk- ja varauusajast linnused, kirikud ja kloostrid, linnade turuplatsid, raekojad, gildi- ja tsunftihooned; uusajast mõisahäärberid, kõrtsid, seltsi- ja rahvamajad, koolihooned, postijaamad ja tööstusrajatised. Välja pole jäetud ka nõukogudeaegseid kolhoosikeskusi ega tänapäeva elu atraktiivseid sümboleid, mis kunagi omakorda ajalooks saavad. Lisaks saab lugeda paikkondlikke legende ja teavet piirkonna muuseumide kohta.

Õppematerjal valmis ajalooõpetajate koostööprojektina, millesse kaasati ka kohalikke kultuuriloolasi ja muuseumitöötajaid. Töö käigus kooskõlastati raamatute struktuuri, ühtlustati infotekstide ja õppetekstide nõudeid.

Võru maakonna õppematerjali koostamisel oli autoritele abiks Võrumaa muuseum. Õppekomplekti koostamist ja väljaandmist rahastas Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeerium. Suur tänu toetajatele!

Kogumiku koostaja

Võru maakond

Võrumaa on Eesti pealinnast kõige kaugemal asuv maakond, mille piir ühtib kahes ilmakaares Eesti riigipiiriga: lõunas on võrulaste naabrid lätlased, idas venelased. Siin elab oma võru keelt kõnelev rahvas. Maakonna idaservas räägitakse veelgi erinevamat setu keelt. Võru maakonnas on üks omavalitsuslik linn Võru, mis on ka maakonna halduskeskus, üks vallasisene linn Antsla, 10 alevikku ja 566 küla. Võru linn asub Tallinnast 256 km, Narvast 249 km, Pärnust 210 km ja Tartust 72 km kaugusel. Maakonda läbib Eesti pikim Tallinna-Tartu-Võru-Luhamaa maantee.

Rahvaarvult on Võru maakond Eesti 15 maakonna hulgas kaheksandal ning pindalalt kaheteistkümnendal kohal. 95% maakonna elanikest on eestlased.

Võrumaa loodus on võrratult kaunis. Mäekuplid vahelduvad rohkete järvesilmadega. Võrumaale jääb Eesti ja kogu Baltikumi kõrgeim tipp Suur Munamägi (318 m). Urvastes asuv Tamme-Lauri tamm on kõige jämedam puu Eestis. Võrumaa on rikas ka ajalooliste mälestusmärkide poolest. Võru kultuuri- ja vaimuelu juured ulatuvad sügavale ajalukku. Võrumaal on sündinud lõõtspillimeister August Teppo ning luuletaja ja näitekirjanik Artur Adson, siin on elanud Eesti rahvuseepose looja Friedrich Reinhold Kreutzwald.

Juulikuisse rahvusvahelise folkloorifestivali ajal muutub Võru rahvatantsu ja rahvamuusika pealinnaks. Vanu laadapidamise kombeid hoiavad alles Lindora laat Setumaa piiril, maarahva laat Vastseliinas ning Hauka laat Antslas.

<http://www.stat.ee/ppe-voru-maakond> (16.06.2011).

Sisukord

MUINASAEG

Tamula mesoliitiline asulakoht – <i>Tiiu Ojala</i>	8
Tamula hilisneoliitiline asulakoht – <i>Tiiu Ojala</i>	10
Rõuge linnamägi ja muinasasula – <i>Tiiu Ojala</i>	12

KESKAEG

Kirumpää piiskopilinnus – <i>Tiiu Ojala</i>	14
Vastseliina piiskopilinnus – <i>Tiiu Ojala</i>	16
Urvaste kirik – <i>Tiiu Ojala</i>	18

VARAUUSAEG

Vastseliina alevi elanikud – <i>Tiiu Ojala</i>	20
Sänna mõis – <i>Tiiu Ojala</i>	22
Väimela mõis – <i>Tiiu Ojala</i>	24
Rogosi mõis – <i>Tiiu Ojala</i>	26
Pühajõe mässu mälestuskivi Osulas – <i>Tiiu Ojala</i>	28
Piiri kõrts ja postijaam – <i>Tiiu Ojala</i>	30
Rõuge kirik – <i>Tiiu Ojala</i>	32
Vastseliina kirik ja kabel – <i>Tiiu Ojala</i>	34
Võru linn – <i>Tiiu Ojala</i>	36
Võru vanim hoone – <i>Tiiu Ojala</i>	38
Võru luteri usu Katariina kirik – <i>Tiiu Ojala</i>	40
Võru õigeusu Katariina kirik – <i>Tiiu Ojala</i>	42

EESTI 19. SAJANDIL – 20. SAJANDI ALGUL

Friedrich Reinhold Kreutzwald – <i>Tiiu Ojala</i>	44
Võru Kandle Selts – <i>Tiiu Ojala</i>	46
Lindora laat – <i>Arthur Ruusmaa</i>	48
Orelimeistrid Kriisad – <i>Tiiu Ojala</i>	50
Võru piiritusetehas – <i>Tiiu Ojala</i>	52

EESTI VABARIIK 1918–1940

Tamula park ja Kreutzwaldi mälestussammas – <i>Tiiu Ojala</i>	54
Vabadussõja mälestusmärk Võru luteri kalmistul – <i>Tiiu Ojala</i>	56
Vabadussõja mälestusmärk Rõuges – <i>Tiiu Ojala</i>	58
Vabadussõja mälestusmärk Vastseliinas – <i>Tiiu Ojala</i>	60
Johannes Käis ja Võru Õpetajate Seminar – <i>Tiiu Ojala</i>	62
Taara kasarmud Võrus – <i>Arthur Ruusmaa</i>	64
Obinitsa ja Hilana Taarka – <i>Tiiu Ojala</i>	66
Obinitsa Seto Muuseumitarõ – <i>Tiiu Ojala</i>	68
Antsla linn – <i>Mati Laur</i>	70
Haanja Turistide Kodu – <i>Tiiu Ojala</i>	72
Suure Munamäe vaatetorn – <i>Tiiu Ojala</i>	74

NÕUKOGUDE AEG

Kreutzwaldi memoriaalmuuseum – <i>Tiiu Ojala</i>	76
Rajoonikeskus Vastseliina – <i>Mati Laur</i>	78
Võru Gaasianalüsaatorite Tehas – <i>Tiiu Ojala</i>	80
Võru Vaba-Sõltumatu Noorte Kolonn Nr. 1 – <i>Tiiu Ojala</i>	82

ISESEISVUSE TAASTANUD EESTI

Võru Instituut – <i>Tiiu Ojala</i>	84
Võru folkloorifestival – <i>Tiiu Ojala</i>	86
Parvlaeval Estonia hukkunute mälestusmärk – <i>Tiiu Ojala</i>	88
Vastseliina laat – <i>Tiiu Ojala</i>	90
Metsavenna talu – <i>Tiiu Ojala</i>	92
Nopri talumeierei – <i>Tiiu Ojala</i>	94
Pokumaa – <i>Tiiu Ojala</i>	96
Võru rannapromenaad – <i>Tiiu Ojala</i>	98

MUUSEUMID

Kreutzwaldi memoriaalmuuseum	100
Mõniste muuseum.....	100
Võrumaa muuseum	100

Tamula mesoliitiline asulakoht

Esimesed jäljed inimasustusest praeguse Võru linna piirides ulatuvad keskmise kiviaja (mesoliitikumi) keskpaika (umbes 7000–6000 eKr). 1973. aasta kevadel leiti Karja tänava Koreli oja poolsest otsast kanalisatsioonikraavi kaevamisel naise kolju koos luust mesoliitilise Kunda kultuuri jäätuuraotsaga. Tollal oli siinse soo asemel suurem järv, mis hõlmas praeguse Tamula ja Vagula järve koos neid ümbritsevate madalamate aladega. Paiga hilisemal inspekteerimisel kultuurikihi jälgi ei leitud ning kohapeal käinud arheoloogi Lembit Jaanitsa arvates võis kolju kuuluda uppunule, kelle luud oli vesi laiali kandnud. Ei saa olla päris kindel, et jäätuur koljuleiuga kokku kuulub ja seda dateerib. Juhul kui seda siiski eeldada, on tegemist vanima Eesti alalt leitud naisekoljuga ning seda võib huviline Võrumaa muuseumi püsiekspositsioonis uudistada.

Leiud Tamula mesoliitilisest asulakohast

Uusi märke võimalikust mesoliitilisest asustusest saadi 2000. aastal Roosisaarelt. Tamula järve loodekaldast mõnekümne meetri kauguselt Kuninga talu maadelt leiti töötlemisjälgedega tulekivi. Arheoloogid kogusid inspeksiooni ajal nii tulekiviesemeid kui ka muinasaja lõpust pärinevat käsi- ja kedrakeraamikat. Põhjalikum arheoloogiline uurimistöo jäi paraku ära: mõni päev enne planeeritud välitööde algust oli turismitalu peremees paadisilla ja ranna ehitamise hoos muistise laiali lükanud ning sinna mitu koormat liiva peale vedanud.

2001. aasta päästekaevamiste ajal avastati peale kiviaja ka hilisrauaaegsele asustusele viitavaid jälgi. Leitud hoburaudsõlg võis kuuluda muinasaja lõppu 12.–13. sajandisse. Enamiku leidudest moodustasidki hilisrauaaegsed leiud: tuleraud ning käsi- ja kedrakeraamika. Varasemasse asustuskihti võiksid kuuluda tulekivi- ning kvartsesemed. Kolmel juhul on tegemist kaheharjaliste tulekivilaastudega. Nende puhul on põhjust oletada mesoliitilist päritolu, seda enam, et kiviaegset keraamikat ei leitud. Osa tulekivist oli võõrapärane, osa halvema kvaliteediga Eesti tulekivi, mida kohapeal ei tohiks leida. Kaitsealuses piirkonnas on praegu igasugused mullatööd keelatud.

MIRJA OTS, Tamula ja Vagula järve ääres on palju uurimisväärsid muistiseid. – Võrumaa Teataja, 17.03.2007.

FOTO: Võrumaa muuseum

Praktiline tegevus: kammkeraamika valmistamine

Eestisse jõudis keraamika valmistamise oskus kiviaja algul naabritelt kultuurilaenuna. Seda soodustas arvatavasti elukaaslaste võtmine väljastpoolt oma kogukonda. Eestis ei ole kunagi savist puudu olnud ning seetõttu oli tooraine käepärast võtta.

Arvatavasti võeti kultuurilaenuna üle ainult keraamika valmistamise oskus – nõude vorm ja kaunistamise viis hakkasid sõltuma varasematest tavadest ning eripärast piirkonnas. Keraamika valmistamise viis ja esemete kuju olid kõikjal üpris sarnased, kuid piirkonniti oli siiski oma eripära. Mõningased erinevused olid Põhja-Eesti, Kagu-Eesti ja Lääne-Eesti saartel valmistatud keraamikas. Näiteks lisati savile Põhja- ja Kagu-Eestis purustatud teokarpe ning taimi, saartel kasutati liandina peenestatud kivitükikesi. Osas piirkondades anti nõudele iseloomulik välispinda kattev kammilaadse esemega tekitatud triibuline muster, mille järgi nimetatakse seda keraamikat kammkeraamikaks.

Töövahendid

Voolimissavi, voolimispulk, kile, käsna, puidust või plastmassist voolimisplaat. Voolitakse sõrmedega.

Töökäik

1. Veeretage savitükk peopesade vahel kerakujuliseks.
2. Savipotti voolides tuleb kerakujulisse savitükki vajutada süvend ning anda talle õige anuma kuju. Seejärel voolige tassi seinad pöidla ja nimetissõrmega õhemaks. Lõpuks siluge kõik käsna ühtlaseks.
3. Kaunistage anuma pind voolimispulgaga kammkeraamika stiilis. Anuma pinnale võib panna ka teokarpe.

ANU RAUDSEPP, MARJU SEPP, ANU JÄRS jt, Esemelised allikad ajalootunnis. Tartu, 2010, lk 66–67.

Hilise kammkeraamika killud Tamula asulakohalt (Ajaloos Instituut, AI 4188:1545, 1563, 1660, 1695, 1728). <http://ornament.dragon.ee/muinasesemed/neoliitikum/pildid/023a.html> (10.06.2011).

Tamula hilisneoliitiline asulakoht

Foto: Heiki Ojala. Tamula asulakoht (17.06.2011)

Tamula hilisneoliitiline asulakoht asub Roosisaare poolsaarel ning on dateeritud III aastatuhande teise poolde – II aastatuhande algusesse eKr.

Asula on rajatud turbapinnasele, mis on taganud luust ja sarvest leidude hea säilimise. Siit on leitud palju väikeste kalade luid, mis viitab võrgupüügile. Merevaigust leide on siin rohkem, kui on saadud ühestki teisest Eesti asulakohast. Seitset merevaigust ripatsit sisaldas ka siit välja kaevatud Eesti vanim peitleid, kuhu kuulusid veel kümme kond hammasripatsit, lihvitud luuteravik ja kriipsukestega ilustatud luust pistoda. Rohkesti on leitud luuplaadikestest valmistatud ripatseid – loomade, lindude ja inimeste kujukesi. Viimased on eriti haruldased ja seni ainsad Eestis. Tamula äärest on leitud Eesti vanimad savist kedrad, mis viitavad linade ketramisele. Asulakohast on leitud ka suur 24 luustikuga kalmistu.

Surnud on asulakohas maetud kahel viisil: selili väljasirutatuna ja külili konksus põlvedega, mis viitab venekirveskultuuri mõjutustele. Viimast kinnitab ka üsna suur hulk nõorkeraamika leide.

Hea ülevaate Tamula asulakoha leidudest saab Võrumaa muuseumi arheoloogia ekspositsioonis.

Roosisaare poolsaarele viib rannapromenaadilt jalakäijate ripsild, millelt avaneb kena vaade nii Tamula järvele kui ka Võru linnale.

Kiviaja asula Roosisaarel. – Elu, 22.08.1938.

Risti-rästi läbi Eestimaa. Koost KRISTJAN JAAK KANGUR jt. Tallinn, 2010, lk 111.

1. Millisesse kiviaja perioodi kuulub Tamula asulakoht?

2. Mille põhjal teeb arheoloog järeldusi asulakoha kohta? Leidke tekstist näiteid.

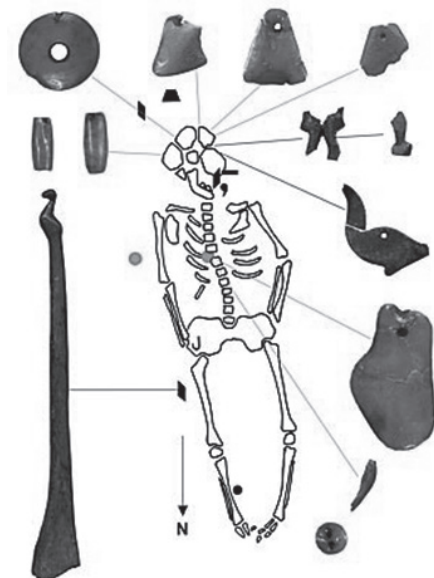
3. Mida on arheoloog järeldanud Roosisaarel asuva Tamula asulakoha elutegevuse kohta?

4. Kust pärinevad asulakohast leitud kiviesemed? Mida saab selle põhjal järelda?

5. Loetlege Eestis esinenud kiviaja arheoloogilised kultuurid ajalises järjekorras, alustades varasemast.

6. Mis kultuuri kuulub Tamula asulakoht? Mille põhjal te otsustasite?

7. Tehke arheoloogiline uurimistö. Otsige jooniselt esemed ja nähtused, mis annavad infot muistise kohta. Koostage leiunimekiri.

Fotol: Tamula koljuanomaaliaga naisematus koos hauda kaasa pandud esemetega. <http://aerling.blogspot.com/2010/02/tamula-ja-vagula-jarve-aares-on-palju.html> (10.06.2011).

MIRJA OTS, Tamula ja Vagula järve ääres on palju uurimisväärseid muistiseid. – Võrumaa Teataja, 17.03.2007.

Rõuge linnamägi ja muinasasula

Rõuge linnamägi paikneb Ööbi-kuoru ja Liinjärve vahelisel kõrgendikul. Tegemist on tüüpilise viikingiaja (800–1050) neemiklinnusega, mida kasutati kuni 11. sajandini. Arheoloogilised väljakaevamised tõendavad, et linnus on kuus korda maha põlenud ja jälle üles ehitatud. Tänapäeval on linnuse rajatistest veel aimatavad ainult linnuse otsavallid nende ees asetsevate kraavidega.

Rõuge linnamägi

Rõuge linnuses võis elada kolm või neli peret. Kaevamistel tulid linnuse õuel nähtavale kolme või nelja elamu savipõranda jää-

nused, mis paiknesid vööndina linnuse põhjaküljel. Elamud ise olid nelinurksed puuehitised, mille pikkus oli 4–5 m ja laius 3–4 m. Ühe hoone nurgas oli kividest kolle või algeline ahi. Ühe linnuse õuelt leitud kividest laotud tuleaseme peal ja ümber oli liiv eriti tugevasti põlenud. Sealt leitud savitiiglite ning kivist valamisvormide tükid kinnitavad, et valmistati ehteid.

Tolle aja linnustele on iseloomulik, et nende kõrval paiknes asulakoht. Rõuges võis olla asula juba enne linnuse rajamist. Keskmise rauaaja inimesed elatusid Kagu-Eestis peamiselt alepõllundusest ning kasvatasid karja.

AIVAR KRIISKA, ANDRES TVAURI, Eesti muinasaeg. Tallinn, 2002, lk 174.

http://cmsimple.e-ope.ee/eesti_turismigeograafia/?L%F5una-Eesti_turismisihtkohad_ja_vaatamisv%E4%E4rsused:Ajaloolised_vaatamisv%E4%E4rsused:Linnused_ja_linnam%E4ed (21.05.2011).

1. Miks ehitati linnuseid?

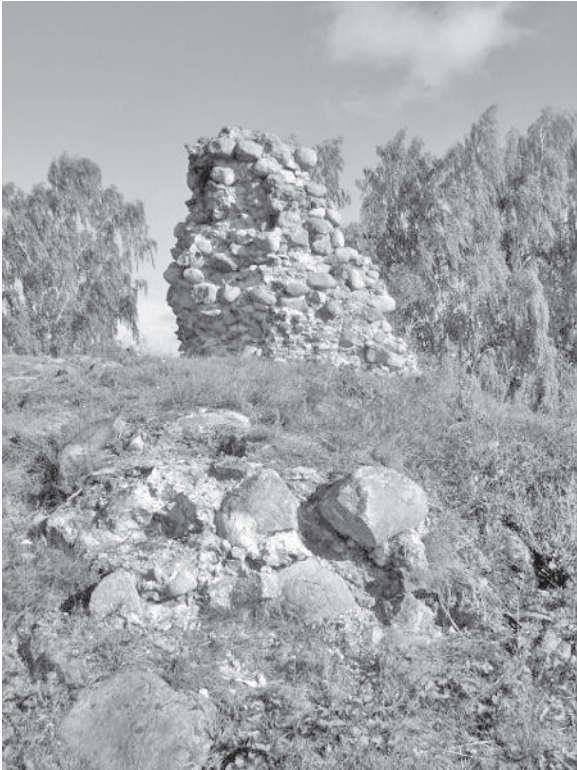
2. Kus asub teie kodukoha lähim linnusekoht? Kirjeldage seda: linnuse tüüp, kõrgus, pindala, mida sealt on leitud, seotud ajaloosündmused ja tähtsus.

3. Kirjeldage, kuidas hariti alepõldu.

4. Millisesse muistsesse maakonda kuulus Rõuge?

5. Milliseid leide on arheoloogid Rõuge väljakaevamistel avastanud? Otsige Rõuge väljakaevamiste kohta internetist lisainfot.

Kirumpää piiskopilinnus

Linnuse ümbruse plaani parempoolses ülanurgas on Brotze visandanud 1788. aastal kinnitatud Võru linna vapi – kuuskuldset põhjal

Kirumpää piiskopilinnuse varemed

Kirumpää piiskopilinnus asus praegusest Võru linnast põhja pool väikesel künkal Võhandu jõe käärus. Linnus rajati arvatavasti 14. sajandi algul Tartu piiskopkonna idapiiri kaitseks. Esimesed kirjalikud teated linnuse kohta on aastast 1322, mil Leedu suurvürst Gediminas seda rüüstas.

Linnust on korduvalt rünnatud, purustatud ja taas üles ehitatud. 15. sajandi teiseks pooleks kujunes Kirumpääst ringmüüri ning eesõuega laagerkastell. Linnuse edelanurgale püstitati võimas suurtükitorn. Linnuse ümber kujunenud kaupmeeste ja käsitöölise alev oli omataoliste hulgas pindalalt üks suuremaid.

Kirumpää sai tugevasti kannatada 1558. aastal Liivi sõja hakul, mil lahkuvad ordu- ja piiskopiväed linnuse süütasid. Lõplikult hävis linnus 1656. aastal järjekordse Vene-Rootsi sõja ajal. 17. sajandi lõpul on Kirumpää linnust kirjeldatud juba ahervaremena, kust nii ümbruskonna mõisnikud kui ka talupojad murdsid ehituseks telliskive. Varemete lammutamine hoogustus veelgi, kui 1784. aastal asutati linnuse lähedale Võru linn. Praeguseks on varemetest järel pelgalt vähesed müürisäilmed. Pärnad on linnuse juurde istutatud aastail 1939–1940.

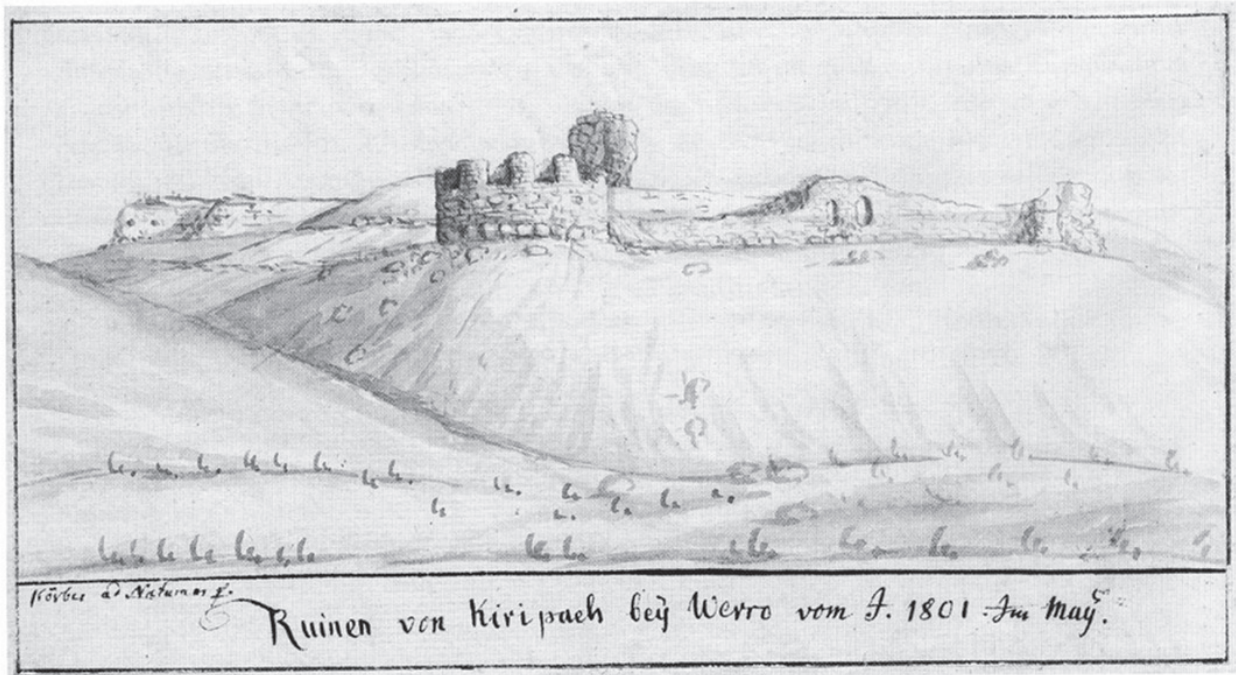
JOHANN CHRISTOPH BROTZE, *Estonica*. Koost ANTS HEIN, IVAR LEIMUS, RAIMO PULLAT, ANTS VIRES. Tallinn, 2006.

JOHANN CHRISTOPH BROTZE, *Estonica*. Koost ANTS HEIN, IVAR LEIMUS, RAIMO PULLAT, ANTS VIRES. Tallinn, 2006, lk 417.

http://cmsimple.e-ope.ee/eesti_turismigeograafia/?L%F5una-Eesti_turismisihtkohad_ja_vaatamisv%E4%E4rsused:Ajaloolised_vaatamisv%E4%E4rsused:Linnused_ja_linnam%E4ed (02.06.2011).

1. Miks rajati Kirumpää piiskopilinnus?

2. Kirjeldage joonisele tuginedes Kirumpää piiskopilinnust.

JOHANN CHRISTOPH BROTZE, *Estonica*. Koost ANTS HEIN, IVAR LEIMUS, RAIMO PULLAT, ANTS VIRES. Tallinn, 2006, lk 420.

3. Millal ja mis sõjas hävis Kirumpää linnus lõplikult?

4. Leidke seoseid Kirumpää ja Vastseliina linnuse vahel. Tuginege oma teadmistele ning internetis leiduvale materjalile.

Vastseliina piiskopilinnus

Vastseliina piiskopilinnus asub vana Riia-Pihkva kaubatee ääres Piusa jõe kõrgel kaldal, kohas, kus Meeksi oja Piusasse suubub, olles kolmest küljest piiratud veetõkkega. Vastseliina (sks *Neuhausen*) linnust hakati ehitama Tartu piiskopkonna piirikindlusena 1342. aastal, vastukaaluna teisel pool piiri kerkinud Irboska linnusele. Algselt ehitati välja tornlinnus, hiljemalt 1370. aastail on seda laiendatud laagerkastelliks – ristkülikukujuliseks ringmüüri ja siseõuega linnuseks. Ligikaudsete mõõtmetega 40 x 70 m hõlmas see enamiku künkast. Tulirelvade ajastu saabudes kõrgendati linnusemüüre ning rajati osalt tänini säilinud võimsad hoburauakujulised suurtükitornid linnuse kirde- ja kagunurka ning danskerilaadne torn linnuse põhjaküljele. Linnust ümbritses kitsas, künka äärt mööda kulgev eeslinnus suure ümartorniga lõunanurgas, mis nüüdseks on täielikult hävinud.

Vastseliina linnuse rikkalik dekoor on ainulaadne: eri värvi kivid, sõõrpetikud ja nišid ei ole siinses kindlusarhitektuuris just tavalised. Suured müüri laotud ristikujutised näitasid igale idast saabuvale rändajale, et ta on jõudnud õhtumaisele ehk roomakatoliku usuga maale.

Tornlinnuse esimene korrus kujundati piiskopkonnale omaselt lossikabelina, kuhu paigutati imetegev reliikvia Püha Rist. Paavst Innocentius VI kuulutas 1354. aastal igale Püha Risti hoidva kabeli külastajale 40-päevase patukustutuse, mistõttu õhtumaise maailma idapiiril asuv Vastseliina lossikabel muutus vägagi käidavaks palverännupaigaks.

Üks Liivi sõja esimesi avalööke 1558. aastal oli Vastseliina vallutamine. Vene väed jõudsid Vastseliina alla 15. juunil, kuid nende esimene katse linnust vallutada löödi vasturünnakuga tagasi. Järgnes venelaste uus rünnak ja piiramine koos linnuse tulistamise ning osalise purustamisega, misjärel linnus 1. juulil 1558 alistus. Venelaste kätte jäi Vastseliina 1582. aastani, mil see Jam Zapolski vaerahuga Poolale loovutati. 1625. aastal langes Vastseliina rootslaste kätte. Kõik need sõjad purustasid linnust tugevalt. 1656. aastal vallutasid Vastseliina taas venelased – rootslased olid vahepeal purustatud piirilinnuse taas korda teinud. 1661. aastal sõlmitud Kärde rahulepinguga anti linnus rootslastele jälle tagasi. Põhjalikult ning seekord lõplikult purustati linnus 1702. aastal Põhjasõjas. Toona hävis ka linnuse külje all juba keskajal paiknenud väike alev.

Vastseliina linnuse kirdetorn

<http://www.mois.ee/voru/vastseliina.shtml> (08.08.2011).

<http://www.vastseliina.ee/linnus> (20.03.2011).

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14081> (02.09.2011).

1. Loetlege Vana-Liivimaa poliitilised jõud ning kirjeldage nende võimutaotlusi ja toetajaskonda.

2. Seletage piiskopkonna mõistet.

3. Mis aastal ja kes rajas Vastseliina piiskopilinnuse?

4. Kuidas on linnust eri aegadel nimetatud?

5. Mis sõjas sai linnus kõige enam kannatada? Millal see sõda toimus? Mis oli sõja ajend ja/või põhjus?

Sõda: _____

Toimumise aeg: _____

Ajend ja/või põhjus: _____

6. Millistele võõrvõimudele on linnus kuulunud?

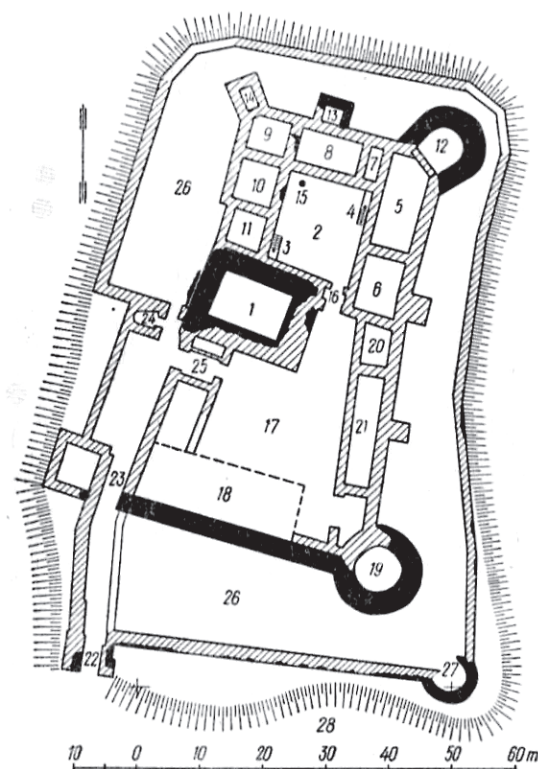
7. Mis sõjas ja millal purustati linnus lõplikult?

Sõda: _____

Aeg: _____

8. Püüdke olemasoleva skeemi ja fotode põhjal rekonstrueerida Vastseliina piiskopilinnus sellisel kujul, nagu see oli 16. sajandil.

Vastseliina linnuse skeem. Autori rekonstruktsioonikitse. Kavatis soklikorruse kõrgusel: 1 – peatorn; 2 – pealinnuse õu; 3 – puittrepp peatorni kabelikorrusele; 4 – trepp konventihoone peakorrusele; 5, 6 – keldrid; 7 – vaieruum; 8 – köök; 9-11 – keldrid, nende kohal teenijate eluruumid; 12 – kirdetorn; 13 – danskrilaadne põhjatorn; 14 – loodenurga torn; 15 – kaev; 16 – pealinnuse värav; 17 – eeslinnuse õu; 18 – tall (?); 19 – kagutorn; 20, 21 – aidad; 22 – välisvärav; 23 – teine väravaehitis; 24 – torn; 25 – värav eeslinnusesse; 26 – välimine eeslinnus; 27 – väike kahuritorn; 28 – vallikraav. Konventihoone peakorruse ruumijaotus: 5, 7, 11 – eeskoda; 6 – saal, Poola ajal reflektoorium; 8, 10 – saal. Mustaga on märgitud säilinud ruumiosad, viirutatult 17. sajandi lõpul eksisteerinud müürid ning valgena oletatavad müürid.

KAUR ALTTOA, Vastseliina piiskopilinnus. – Töid kunstiteaduse ja -kriitika alalt. 2. Artiklite kogumik. Kunst, 1978, lk 294.

Urvaste kirik

Urvaste kirik

Urvaste Püha Urbanuse kirikut peetakse üheks vanemaks kirikuks Võrumaal. Kirik on ehitatud gooti stiilis ning on ainus basiilika Eesti maakirikute hulgas. Kolmelöövilise pikihoone kesklöövi valgustavad paarisaknad. Esimesed teated kiriku kohta on aastast 1413. Vene-Liivi sõja ajal kirik purustati, vahepeal korda seatud kirik põles maha 1627. aastal. Ka järgnevad kirikuvisiitatsioonid kõnelevad kiriku viletsast olukorrast: kurdeti, et vihma ajal jooksis katkise katuse tõttu armulauda jagades karikasse vett. 1787. aastal lõi pikne kiriku põlema ning alles jäid pelgalt kivimüürid. 18. sajandi lõpuks ehitati kirik uuesti üles, kuid varasemast madalama torniga. Altarimaal, mis kujutab Kristust ristil, on tundmatu meistri töö. Käärkambris oleva vanema altaripildi (Ketsemani aias põlvitava Kristuse) maalis 1885. aastal Carl Walter. Urvaste kiriku oreli on valmistanud vennad Kriisad 1938. aastal.

Aastail 1642–1656 oli Urvastes pastoriks Johannes Gutslaff, kellelt on säilinud üleskirjutus Sõmerpalus ja Urvastes 1642. aastal toimunud talupoegade vastuhakust – Pühajõe mässust. 1648. aastal avaldas ta trükis lõunaeestikeelse grammatika ja sõnastiku ning alustas ka piibli tõlkimist.

Aastail 1732–1750 oli Urvastes õpetajaks Johann Christian Quandt, kelle mõjutusel tekkis seal esimesi vennastekogudusi Eestis. Urvastest kujunes hernhuutliku liikumise tähtis keskus. Vennaste liikumise toel asutati Urvastesse üks esimesi kihelkonnakoole Eestis. Urvaste koguduse eestlastest köstrid Mango Hans ja Adam Koljo on saanud tuntuks hernhuutlike kirjameestena.

<http://www.feeling24.ee/?Page=Article&ArticleID=1090&Lang=EST> (12.05.2011).

<http://www.urvaste.ee/?page=75&id=40> (12.05.2011).

<http://www.eelk.ee/urvaste> (12.05.2011).

http://urvaste.eelk.ee/images/IMG_5225.JPG (02.09.2011).

1. Mille poolest on Urvaste kirik ainulaadne?

2. Pange kirja põhifaktid kiriku ajaloost.

3. Millal sai kirik tänapäevase kuju?

4. Millega on kultuurilikku läinud Urvaste pastor Johannes Gutsclaff?

5. Kes on valmistanud kiriku tänapäevase oreli?

6. Nimetage veel kirikuid, kus on sama orelimeistri ehitatud orel. Kasutage interneti abi.

7. Kuidas mõjutasid hernhuutlus ja vennasteliikumine 18. sajandil vaimuelu arengut?

8. Milline tähtsus on vennasteliikumisel Urvaste hariduselusel? Esitage oma seisukoha kinnitamiseks näiteid.

Vastseliina alevi elanikud

Väljavõte 1638. aasta adramaa-revisjonist:

„Päris rahu ajal, enne Rootsi sõda, ei olnud käsitöolistel põllumaad. Sõja ajal aga kasutasid nad maad. Nüüd tahetakse aga mõisapõlde jälle kokku viia ja võetakse nendelt see maa ning jagatakse [neile] jälle tükk maad oja tagant, mille moskoviidid peavad poolakatele ära andma. Ei anna üldse midagi linnusele; kui nad midagi teevad, tasutakse see neile. Neid ei lubata enam [õlut] pruulida ja [viina] põletada; peavad ennast toitma, kuidas saavad. Ja need on järgmised:

Vastseliina piiskopilinnus

Christoff, Kuramaalt Kuldigast pärit, on kingsepp, asub aiakrundil, on nelja aasta eest sinna elama asunud.

Thomas Wegener, kangur, on siia asunud härra Plettenbergi aegadel, on Ostrovast Preisi piiri äärest.

Hans Siller pärit Saganist, Sileesiast, on lukussepp, teenib arsenalis ülevaatajana, tal on selle eest moon; ka on antud tükk maad Vene poolele; on vaba.

Merswinsky Simon, masuurlane – oli h[ärra] Lenicki kokk. Tal oli varem tükk maad, nimetatud Absell'i tühimaa, millele asustas ja pidas kaks talupojakest. Nüüd aga elab selle peal üks talupoeg. Nüüd on tal ainult majakoht ja tükk maad Vene poolele. Temalt võetakse kümnist.

Jochim Heiku Sechsstetterist Bautzenist pärit, on rätsep, mõtleb käsitöoliste asulasse asuda; tal on ka maad Vene poolele; temalt võetakse kümnist, muidu ei maksa midagi.

Mathias Hannipoik, pärustalupoeg, kasutatakse ainult linnuse juures veskis.

Puhzep Peter'i lesk – tal on üks poeg Jaen; pärustalupoeg, toidab ennast päevatööga, nõnda kuidas ka ta ema ketramisega.

Kallemeus Thomas, alevist sel aastal pastoraadi maale asustatud. On veel vaba.

Must Iwan, kolme aasta eest pagenud Venemaale.

Silda Otza Kersten, ilma pojata – surnud.

Kawaka Paep, koos naisega – surnud.“

Eesti NSV ajaloo lugemik, 1. kd. Koost JÜHAN KAHK ja ARTUR VASSAR. Tallinn, 1960, lk 180.

http://y.delfi.ee/norm/212279/11527801_OvznbF.jpg (02.09.2011).

1. Mis oli adramaarevisjonide eesmärk?

2. Kirjeldage Vastseliina elanike elu 1638. aastal.

3. Kui palju oli Vastseliinas elanikke? Kust olid elanikud pärit? Mis põhjusel võisid inimesed mujalt Vastseliinasse elama tulla?

Elanike arv: _____

Elanike päritolu: _____

Põhjendus: _____

4. Mis elukutsete esindajaid elas Vastseliinas?

5. Mis teavet on ajaloolastel võimalik leida adramaarevisjonide materjalidest?

Sänna mõis

Sänna mõis asutati 1586. aastal varem Vastseliina linnusele kuulunud Pärlijõe veskikoha lähedal. Mõisa puidust historitsistlik peahoone ehitati 1875. aastal, mil mõis oli von Vietinghoffide valduses. Algse väljanägemise hästi säilitanud hoone on keskelt ühekorruseline, tugevalt eenduvad tiivad aga kahekorruselised. Hoone oli kaetud rikkaliku puitpitsiga. Alles on ka mitu kõrvalhoonet: häärberiesist auringi ääristavad ait ja talltõllakuur.

Tublisti õgvendatud Võru-Valga maantee jääb mõisast kilomeetri kaugusele. Läbitav on ka vana tee, mis kulgeb mõisahoovi külje alt ning ületab Pärlijõe ajaloolises veskikohas.

Praegu on Rõuge vallale kuuluvas mõisahäärberis rahvamaja ja raamatukogu. Tulevikus kavandatakse Sännasse rajada kultuurimõis, kus kunstnikud ning teised loomeinimesed saaksid rahulikus miljöös teha loometööd. Mõisasse on plaanis rajada puutöökoda, keeraamikaklass, maaliateljee ja tekstiilikoda.

Sänna mõisa puitarhitektuur

Vaade Sänna mõisale

<http://www.mois.ee/voru/sanna.shtml>
(03.09.2011).

<http://www.maaleht.ee/news/uudised/elu/kultuurimoisa-rajajad-kui-me-poleks-sannas-oleksime-ilmselt-aafrikas.d?id=31592019> (03.09.2011).

http://www.vorumaa24.ee/admin/upload/mai%2016_%202009%20075.jpg

http://pilt.delfi.ee/show_original/7770231/.

1. Mis aastal ja kes asutas Sänna mõisa?

2. Uuri, kasutades internet ja teatmeteoste abi, kelle omanduses on mõis eri aegadel olnud?

3. Kirjeldage Sänna mõisa arhitektuuri. Toetuge fotodele ja otsige lisainfot internetist.

4. Kuidas hindate mõisa olukorda praegu?

5. Mida plaanib Rõuge vald Sänna mõisaga tulevikus teha?

6. Otsige internetist ja teatmeteostest veel niisuguseid tänini säilinud puidust mõisaid Eestis.

Väimela mõis

Väimela mõis

Esimesed teated Väimela mõisast pärinevad 1590. aastast. 19. sajandi algul välja ehitatud sümmeetriline varaklassitsistlik mõisakompleks on ümbruskonna kaunimaid. Mõisa algselt ühekorruseline peahoone põles 1919. aastal Vabadussõja ajal maha ning taastati hiljem kahekorruselisena. 1950. aastail põles hoone taas ning sai pärast taastamist tänapäevani säilinud välimuse. Erinevalt peahoonest on enamik mõisa kõrvalhooneid säilinud algkujul. Kaarjate müüridega liituvad peahoonega kaks tiibhoonet – üks neist oli valitsejamaja, teises elasid mõisateenijad. Tiibhoonete keskosadel on kolmnurkfrontoonid ning rusteeritud seinapind. Peahooneesist auringi ääristavad kaaravadega ait ning tall-tõllakuur. Teistest majandushoonetest on vaatamisväärsamad kellatorn ja maakividest laut.

Mõisa park on rajatud 18. sajandil. Siin kasvavad peamiselt pärnad, vahtrad ja tammed, eksotilisematest puudest alpi seedermand, korgijalakas ning amuuri kukerpuu. Ürgoru veerul paikneva pargi maastikku mitmekesistavad kivist terrassid.

Mõisakeskusest pool kilomeetrit lõunas väikese metsastunud künka tipus asub mõisaomanike von Loewenite perekonnakalmistu. Kaarakende ja kuppelkatusega matusekabeli varemed meenutavad väikest neorenessanss-stiilis õigeusu kirikut. Kabeli kunagisest arvukate illusionistlike maalingutega kaetud interjöörist on säilinud üksnes riismed.

20. sajandi teisel poolel püstitati mõisasüdame lähedusse arvukalt uusehitisi. Praegu kasutab mõisakompleksi Võrumaa Kutsehariduskeskus – 1920. aastal asutatud Väimela põllutöökooli järglane.

<http://www.mois.ee/voru/vaimela.shtml> (03.09.2011).

http://pilt.delfi.ee/show_original/12233601/.

1. Mis ajast on mõisast esimesi teateid?

2. Kes on olnud eri aegadel mõisa omanikud?

3. Koostage lühiülevaade mõisa arhitektuurist.

4. Mis koolid on tegutsenud aegade jooksul Väimela mõisa hoonetes?

5. Mis õppeasutus asub mõisahoonetes praegu?

6. Uurige kooli kodulehte ja selgitage välja, mis erialasid saab seal õppida.

Rogosi mõis

Rogosi mõisa peahoone

Tänapäeva Ruusmäe külas asuva Rogosi mõisa kohta (sks *Rogosinsky*) on esimesed teated 1603. aastast, mil see piirkond kuulus Poola aadlikule Stanisław Rogozińskile. Tema järgi on mõis ka nime saanud. Võimalik, et samal kohal paiknes juba keskajal linnus või kindlustatud mõis, millele viitab ainulaadne ja omapärane planeering: mõisakompleks kujutab sisehooviga kastelli, mille mõõtmed on 60 x 80 m ning mis oli kolmest küljest ümbritsetud veetõketega.

Rootsi ajal, 1620. aastate lõpul läks mõis Liebsdorffide suguvõsa omandusse. Need rajasid kastelli läänetiiba kahekorruselise varaklassitsistlikus stiilis mõisahäärberi. 18. sajandi lõpul päris Rogosi mõisa Glasenappide aadliperekond. Nende ajal, 19. sajandi teisel poolel rajati sisehoovi sissepääsu juurde historitsistlik väravatorn.

1934. aastal kolis mõisahoonesse kool, mis tegutseb seal tänapäevani. Alates 1990. aastaist on mõisat mitmes järgus restaureeritud. Uue välimuse on saanud kastelli tiibhooned, 1999. aastal taastati ka väravatorni kaunis tornikiiver.

Rogosi nime kandis mõis ja selle ümbruskond kuni 1939. aastani, siis eestistati see Ruusmäeks.

<http://www.diri.ee/hotellid-ruusmael/rogosi-moisa-kulalistemaja.htm> (11.04.2011).

<http://www.mois.ee/voru/rogosi.shtml> (08.08.2011).

http://v8.cache4.c.bigcache.googleapis.com/static.panoramio.com/photos/original/9406090.jpg?redirect_counter=1.

Allikas A. Mõisa lühike kirjeldus 1805. aastast.

Mõisa pärusomanik on major Christer Johann von Glasenapp. Eelmise revisjoni andmetel elas mõisas 444 meeshinge ning see oli 5 ja 3/8 adramaad suur. Mõisa ja karjamõisate viljasaak oli kokku 175 kuni 185 vakka, kuid lina kogust ei saanud kindlaks määrata, sest see on veel mõõtmata.

Allikas B. Mõisateenijate nimekiri 1805. aastast.

1805. aastal oli Rogosi mõisal 22 meesoost ja 21 naissoost teenijat, kellest olid töövõimelised 16 meest ja 15 naist. Seda oli ajastu kohta üsna palju. Mõis pakkus teenistust koguni kolmele koka-le (Johann, Andres ja Tannil) ning köögitüdrukule. Mõisas elasid koolmeister, aednik, aidamees, kõrtsmik, teenija, pesunaine ja karjatüdruk, kutsar ja tallipoiss ning käsitöolistest sepp, kingsepp, kangur ja telliselööja. Lisaks oli mõisas teenistujaid, kes elasid väljaspool mõisakeskust, ning neid oli koos pereliikmetega kokku 86, kellest 48 olid töövõimelised. Nende hulgas oli veel kaks kõrtsmikku, kaks möldrit, õllepruulija, püttsepp, puusepp, kaks tiserit, kalur ja metsavaht.

http://www.eha.ee/arhiivikool/index.php?tree_id=49 (10.4.2011).

Vastake küsimustele, tuginedes teabetekstile, allikatele ja oma teadmistele.

1. Kust sai mõis oma nime?

2. Mida tähendab teile sõna „mõis“? Kasutage teatmeteoste ja interneti abi.

3. Seletage, milline oli majanduslik seos mõisa ja talu vahel.

4. Kui palju elas 1805. aastal mõisas inimesi ja kui suur oli viljasaak?

Elanike arv: _____

Viljasaak: _____

5. Iseloomustage Rogosi mõisa teenijaskonda, tuginedes 1805. aasta andmetele.

Pühajõe mässi mälestuskivi Osulas

17. sajandil jäi luterlus eestlastele veel üsna võõraks. Keskajal omaks võetud katoliikluse kõrval jätkus ka looduslike pühapaikade austamine. Luteri pastoratele see ei sobinud ning nad asusid rahvast ebausust võõrutama. Selleks hävitasid nad ka taas kasutusele võetud ohvripaiku.

1642. aastal toimus Urvaste kihelkonnas Osula külas suur talurahvarahutus – Pühajõe mäss. Talupoegade viha alla sattus vesiveski, mille mõisnik oli lasknud ehitada Võhandu jõele, mida eestlased pidasid pühaks ning mida nimetati tollal ka Pühajõeks. Pärast veski ehitamist tabas maad ikaldus, mida talupojad pidasid kättemaksuks jõe rüvetamise eest. Nad hävitasid tammi ja veski. Kohale kutsuti sõjavägi, kes talupojad vaigistas. Kohalik pastor kirjutas: „Talupojad ei tea midagi Jumalast ega tema sõnast, ei usust ega käskudest. Nende pimedus, ebausik, ebajumalad ja nõidus ületavad igasuguse piiri.“

Pühajõe vastuhaku mälestuskivi Varese külas Harjumäel

http://www.histrodamus.ee/?event=Show_event&event_id=2731&layer=173&lang=est#2731 (03.09.2011).

http://www.visitvoru.ee/upl/loode_v6rumaa/_1139.jpg (05.09.2011).

1. Meenutage, millal jõudis luterlus Eestisse.

2. Seletage vastureformatsiooni mõistet.

3. Selgitage, miks oli luteri kirik huvitatud luteri usu juurdumisest Baltikumis. Tooge näiteid jõupingutuste kohta, mida selleks tehti.

Selgitus: _____

Näited: _____

4. Keda peeti nõidadeks ja mis olid nõiaprotsessid?

Nõid: _____

Nõiaprotsess: _____

5. Miks puhkes Pühajõe mäss?

6. Mis järelduse tegi mässust kohalik pastor?

7. Mis oli 17. sajandil Eesti- ja Liivimaa ametlik usutunnistus?

Piiri kõrts ja postijaam

Piiri kõrts asub endise Riia-Pihkva postitee ääres piiskopilinnuse kõrval. Kõrts koos postijaamaga tegutses siin juba Rootsi võimu ajal. Kaardil on seda esimest korda märgitud 1695. aastal. Postijaama hoones olid suur kõrtsituba, sakstekamber, köök ja kaks talli. Teisel pool maanteed paiknes sepikoda. Kõrtsi sisse pääses kaarja võlvialuse kaudu.

Piiri kõrts ja postijaam. Foto Andres Ots 2011

1697. aastal alustas Vene tsaar Peeter I oma kuulsat Euroopa-ringsõitu just Vastseliinast, mis oli esimene postijaam pärast Vene-Rootsi riigipiiri.

18. sajandil andsid Kagu-Eestis talupoegadele lisisissetulekut salaviinapõletamine ning viina vargisi Venemaale müümine. Pärast Põhjasõda oli Vastseliina talupoegadel mõnda aega koguni viinapõletamise õigus, et võimaldada neil põllumaa kehvuse kompenseerimiseks viinamüügist saadud rahaga mõisakoormisi tasuda. Pihkvamaal käisid salaviina müümas ka kaugema kandi talupojad.

Kunagine kõrtsihoone taastati toitlustuspaigana 1990. aastate alguses. Meevaha värvi tuhmkollane laastukatus ja seinad, maakivi ja telliskivi mosaiikne kivisein ning massiivsed sambad kõrtsimaja keskel jätvavad hoonest imposantse mulje. Praegu on hoonesse rajatud külustuskeskus, mille eesmärk on tutvustada ümbruskonna ajalugu. Nii on kujundatud majja parun Guido von Lipharti jahi- ja muusikatuba, kus vahakujudena võime näha parunit jutlemas Friedrich Reinhold Kreutzwaldiga; nad olid ka päriselus suured sõbrad. Mööbel selles toas on ajastutruu, siin asub tahvelklaver ning palju teisigi põnevaid esemeid.

Kõrtsihoone omanik on Vastseliina vallavalitsus. Külustuskeskuse tegevust korraldab Vastseliina Piiskopilinnuse Sihtasutus.

IVI KAARNA, Piiri kõrtsis võib tagasi keskaega minna. – Võrumaa Teataja, 19.04.2011.

http://www.vorumaateataja.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=388:piiri-kortsis-voib-tagasi-keskaega-minna&catid=14:elu-ja-kultuur (18.05.2011).

1. Kuhu rajati kõrtsid? Mis funktsioone kõrtsid täitsid?

Asukoht: _____

Funktsioonid: _____

2. Mis otstarve oli postijaamadel?

3. Kes Vene tsaaridest on Piiri kõrtsis oöbinud?

4. Kes tuntud Eesti kirjameestest on Piiri kõrtsis käinud?

5. Toetudes oma teadmistele ja kasutades internetti, nimetage veel kohti Eestis, kus on kõrts ja postijaam.

Rõuge kirik

Rõuge kihelkond on Eesti suuremaid. Esimene, tõenäoliselt puukirik ehitati Rõugesse 1550. aasta paiku. Selle täpne asukoht ei ole teada. Praegune kirik on rajatud pärast Põhjasõda Sakasamaalt kutsutud ehitusmeistri juhatamisel. Algselt oli kirik praegusest madalam, ilma koori ja käärkambrita, kuid massiivse neljakandilise torniga. Neitsi Maarjale pühendatud kirik pühitseti sisse 1730. aasta rukki-maarjapäeval.

Vaade Rõuge kirikule

1860. aastal tehti kirikule põhjalik remont. Seinud kõrgendati umbes meetri võrra ning kiriku lagi kaeti peegelvõlviga. Kirik sai tugevasti kannatada Vabadussõja ajal, mil Rõuge käis käest kätte. Kiriku katus oli suurtükivõlvlastest auklikuks lastud. 1920. aastate algul sõjakahjustused parandati, kirik sai ka uue altari.

Rõuge kirik on klassitsistlikus stiilis ühelööviline ehitus. Külgrõdud puuduvad. Valgetes ning heledates toonides sisemus jätab avara ja kauni mulje. Erinevalt teistest Eesti kirikutest on Rõuges kantsel altarist paremal pool. Kiriku lõunakülje keskele on hiljem ehitatud käärkamber. 1990. aastail see soojustati ja renoveeriti. Talvel peetaksegi teenistusi käärkambris, sest kiriku saaliruumis küte puudub.

Altarimaali „Kristus ristil“ on maalinud baltisaksa kunstnik Rudolf von zur Mühlen 1880. aastail. Käärkambris näeme vana altarimaali, mis kujutab Kristust Ketsemani aias palvetamas. Rõuges on kuulsate Haanja orelimeistrite Kriisade orel, mille vennad valmistasid oma kodukiriku 200. aastapäevaks 1930. aastal. Orel on tänapäevalgi heas korras.

<http://www.rauge.ee/?id=kogudus> (11.04.2011).

<http://www.rauge.ee> (11.04.2011).

1. Millal ehitati Rõugesse esimene kirik?

2. Mis aastal ja mis kirikupühal pühitseti praegune kirik? Kellele on kirik pühendatud?

Aasta: _____

Kirikupüha: _____

Kellele on pühendatud: _____

3. Mis nime kannab kiriku altarimaal? Kes on selle autor?

Altarimaal: _____

Kunstnik: _____

4. Mis eristab Rõuge kirikut teistest Eesti kirikutest?

5. Koostage lühikokkuvõtte Rõuge kiriku ajaloost.

6. Tutvustage kiriku arhitektuurilist kujundust: ehitusstiil, põhiplaan, ehitusmaterjal, kaunistused.

7. Kes ehitas kiriku oreli? Millal see valmis?

Oreli ehitaja: _____

Oreli valmimise aeg: _____

Vastseliina kirik ja kabel

Vastseliina jõudis luterlus teiste Eesti paikondadega võrreldes hiljem. Esimene luteri usu pastor sai Vastseliinas teenima hakata alles 1626. aastal, mil see piirkond oli läinud Poola võimu alt Rootsi alla. 1651. aastal valmis väike puukirik, mis hävis koos linnusega 1702. aastal. Pärast Põhjasõda ehitati uus, samuti puukirik linnusest eemale, praeguse kiriku lähiste. Nüüdne, järjekorras kolmas evangeelne kirikuhoone Vastseliinas valmis 1772. aastal. Kirik kannab Katariina nime. Aastail 1899–1901 kirikut laiendati. 1911. aastal sai Vastseliina kirik vendade Kriisade valmistatud orel.

Aastail 1920–1927 oli Vastseliinas pastoriks Johannes Nathan Aunverdt – mees, kelle initsiaalil ehitati luteri kirikud õigeuskliku Setumaa alale Petserisse ja Laurasse. Tema õpetajaks oleku ajal sai Vastseliina kiriku altar tänapäevase kuju.

Pärast Eesti iseseisvuse taastamist on kirik saanud uue plekk-katuse ja tornipleki, on remonditud kiriku kandekonstruktsioone ning uuenduskuuri on läbi teinud orel.

Vastseliina kihelkonna kõik mõisad Missost Oravani kuulusid 18. sajandist kuni Eesti Vabariigi maareformini üheainsa aadlisuguvõsa Liphartite valdusesse. 1772. aastal ehitati kirikust poole kilomeetri kaugusele jäävale Vastseliina vanale kalmistule ehk „saksa surnuaiale“ Liphartite perekonna hauakabel.

Vastseliina kirik

VILJO JÜRJO, Tükike Eestimaad teispool piiri. – Eesti Kirik, 20.09.2006.
<http://www.eelk.ee/vastseliina/> (10.06.2011).

<http://www.visitvoru.ee/?id=232> (10.06.2011).

1. Mis ajast on esimesi teateid Vastseliina luteri kiriku kohta?

2. Mis aastal ehitati praegune Vastseliina kirik?

3. Milliseid ümberehitusi on kirikus tehtud? Kasutage vastamisel interneti abi.

4. Mida tähendab luteri usu kombe kohaselt armulaua käimine?

5. Mis aastal ja kes on valmistanud kiriku praeguse oreli?

Aasta: _____

Orelimeister: _____

6. Mis tähtsus on kirikuloo seisukohalt Vastseliina pastoril Aunverdtil?

Võru linn

Kui 1783. aastal kehtestati asehalduskord, eraldati Tartu maakonnast selle lõunapoolne osa, millel esialgu kindel keskus puudus. Algul kavandati see Vana-Koiola kroonumõisasse, kuid 16. oktoobril 1784 kinnitas keisrinna Katariina II Liivimaa kindralkuberner George von Browne'i ettepaneku rajada uus maakonnalinn hoopiski Võru rüütlimõisa maadele, mille riik ära ostis. Seega on Võru näol tegemist ainsa linnaga Eestis, mis on loodud paberil – linn asutati peaaegu tühjale kohale.

1785. aastal kinnitatud linnaplaan nägi ette korrapärase, täisnurkselt ristuvate tänavate võrgu. Peatänav oli Georgi (Jüri) tänav, sellega ristusid Katariina puiestee ning Tartu ja Aleksandri (Koidula) tänav, mis viisid turuplatsilt Tamula järve äärde. Turuplatsi kui linnakeskuse asukoha määras ära endine mõisa härrastemaja, millest sai linna esimene haldushoone. Ajalooline tänavavõrk on säilinud tänini.

Juba 1784. aastal anti hoonestamiseks välja esimesed 40 krunti, neist 32 olid määratud käsitöölistele. Kuuele kaupmehele, apteekrile ja trahteripidajale eraldati suuremad krundid turuplatsi ning Katariina puiestee ääres. Majade ehitamiseks anti tasuta metsamaterjali ja maksusoodustusi, mis end õigustasid: 1785. aastal oli vast loodud linnas 67 elanikku, 1797. aastal juba 242. Elamud olid enamasti poolkelpkatusega, mis linnasüdames kaeti katusekivide, äärealadel laastudega. Linna arhitektuurseteks aktsentideks said kaks Katariina nime kandvat kirikut: luteri usu kirik turuplatsi serval (valmis 1793) ja õigeusu kirik sellest idas (1806).

19. sajandi lõpus elas Võrus 2700, 1940. aastal juba 6600 inimest. Nõukogude aja lõpuks kasvas linna elanike arv 18 000 inimeseni. Praegu on Võrus 14 000 elanikku.

Kuulsaim võrulane läbi aegade on olnud Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803–1882), kes töötas Võrus aastail 1833–1877 linnaarstina. Võrus pani ta kirja ka eepose „Kalevipoeg“. 1881. aastal loodi Võrus laulu- ja mänguselts Kannel. Aastail 1927–1948 tegutses Võrus kutseline teater. Võru koolidest väärib märkimist aastail 1921–1930 tegutsenud Võru Õpetajate Seminar, mille juhatajaks oli tuntud pedagoog Johannes Käis.

Tänane Võru 2010.
Foto Mariliis Kivimäe

1. Mis muutus linnade õiguslikus seisundis varauusajal? Mis neid muutusi põhjustas?

Muutus: _____

Põhjus: _____

2. Kuidas tekkis Võru linn?

3. Iseloomustage Võru linna plaani.

4. Kes on olnud kuulsaim võrulane läbi aegade? Selgitage, miks.

5. Võru on kaks korda olnud Eesti pealinn. Kasutage teatmeteoseid ja interneti ning leidke, millal ja seoses milliste ajaloosündmustega.

6. Uurige internetile toetudes, millised ettevõtted-asutused on tänapäeva Võrus suurimad tööandjad.

Võru linna plaan. Evi Tarro foto Võrumaa muuseumi ekspositsioonist (25.03.2011).

Võru vanim hoone

Võru vanim hoone (Seminari väljak 1) on ehitatud 18. sajandi keskel Võru mõisa härrastemajaks. Ühekorruseline barokne mõisahoonne oli soklikorruse, anfilaadse põhikorruse ja kõrge kelpkatusega, mida kaunistas ümaraknaga segmentfrontoon ning barokse ehisega urn. Peasisekäiguni – voluutmotiividega ümbritsetud ukseni – viis esinduslik kaksiktrepp.

Maja anti pärast linna asutamist 1784. aastal magistraadi ja kohtu käsutusse. 1804. aastal sai hoonest koolimaja: algul oli siin algkool, 1810. aastast kreiskool. Aastail 1921–1930 tegutses linna vanimas hoones Võru Õpetajate Seminar.

Aastail 1911–1912 ehitati hoone põhjalikult ümber: lisati teine korrus ning peasissepääs tehti väljaku poole. Algse kujunduse säilitamiseks tehti ka teise korruse fassaad paaris-pilastritega nagu esimesel korrusel. 1944. aastal sai hoone tulekahjus kannatada ning taastati pärast sõda esialgsest lihtsamana.

Praegu paikneb hoones Võru 1. Põhikool.

Võru mõisa härrastemaja 18. sajandil

Võru I Põhikooli hoone

<http://www.eestigiid.ee/?CatID=83> (14.08.2011).

http://vip2.vip.edu.ee/~web/ajalugu/e_ajalugu_koolimaja.html (10.06.2011).

<http://www.voru.ee/index.php?Menu=298>.

1. Mis otstarbeks ehitati Võru vanim maja?

2. Kirjeldage maja arhitektuurilist lahendust.

3. Uurige internetist (<http://vip2.vip.edu.ee>), mis õppeasutused ja millal on selles hoones tegutsenud.

4. Kuidas on selle majaga seotud Johannes Käis? Uurige lisaks Johannes Käisi haridusliku tegevuse kohta. Tooge näiteid. Milline oli Käisi tähtsus hariduselu edendamisel?

Seotus Võru vanima majaga: _____

Näited hariduslikust tegevusest: _____

Tähtsus: _____

5. Kuidas hindate hoone sobivust koolimajaks? Põhjendage oma arvamust.

Võru luteri usu Katariina kirik

Võru Katariina kirik ehitati aastail 1788–1793 vast asutatud kreisilinnakeskele turuväljaku äärde. Nime sai kirik Aleksandria Katariina järgi, kuid sellega peeti meeles ka keisrinna Katariina Teist, kelle korraldusel Võru linn asutati ning kes annetas kiriku ehitamiseks 28 000 hõberubla.

Tegemist on varaklassitsistliku barokisugemetega ühelöövilise kirikuga. Selle projekteeris Riia arhitekt Christoph Haberland. Läänefassaadil raamistavad sissepääsu paarisplastrid ja kolmnurkfrontoon. Külgfassaadidel on petikpindades suured ümarkaarsed aknad. Kiriku eripäraks on barokses liigenduses massiivne läänetorn. Astmeliselt aheneva torni ülaosas on igal küljel segmentfrontooni all ajanäitaja. Torni tipus on kõrge püramiidjas telkkiiver.

Kiriku altariipilt kujutab Kristust ristil. Kiriku orel on valmistanud vennad Kriisad 1910. aastal. Terasest kirikukellad on tehtud 1931. aastal Saksamaal Bochumis.

Vabadussõja ajal, aprillis 1919 asus kiriku tornis sõjaväe vaatluspunkt. Teisest maailmasõjast pääses kirik suuremate purustusteta.

Kuni Teise maailmasõjani tegutses kirikus nii eesti kui ka saksa kogudus.

http://www.kuningatalu.ee/map/kaart_3.htm (05.04.2011).

http://et.wikipedia.org/wiki/V%C3%B5ru_Katariina_kirik (12.08.2011).

<http://www.eestigiid.ee/?CatID=83> (12.08.2011).

<http://picasaweb.google.com/lh/photo/iMmyDdYL-f2PKv09jobamA> (05.04.2011).

Võru luteri usu kirik

1. Mis võimu ajal sai alata luteri kiriku organisatsiooniline ülesehitamine Eestis?

2. Milline uudne sisustuselement lisandus Eesti kirikutesse Rootsi ajal?

3. Millise valitseja ajal hakati ehitama Võrru kirikut?

4. Kirjeldage kiriku arhitektuuri ja sisemust. Vajaduse korral kasutage teatmeteoseid või internetti.

5. Kes on ehitanud kiriku oreli?

6. Milline on teie arvates kiriku roll tänases Eestis? Põhjendage, miks.

Võru õigeusu Katariina kirik

Suurkannataja Katariina nime kandev Võru õigeusu kirik ehitati vaheaegadega aastail 1793–1806 algul üsnes venelastest koosnenud kogudusele. Barokisugemetega varaklassitsistlikus stiilis kahe atraktiivse torniga kiriku projekteeris Liivimaa kubermangu arhitekt Matthias Schons ning ehitas kohalik ehitusmeister Johann Karl Otto. Kiriku arvukad pühakujud ja rikkalik ikonostaas on pärit 19. sajandi algusest. Kirik mahutab kuni tuhat inimest.

Ainulaadseks muudab Katariina kiriku selle juures 2008. aastal avatud teemapark, kus on eksponeeritud pühakirja panoraami. Tegu on 40 suure piibliineline pildiga, mis jutustavad maailma loomisest nüüdisajani välja. Pildid on joonistanud kunstnik Marje Ernits ning varem olid need väljas Plaani kirikus. Teemapargis on ikoonimaja, kus soovijail on palvetamiskoht ka siis, kui kiriku ukseid on parasjagu kinni. Ümber kiriku on taastatud ristikäigutee.

http://www.ektv.ee/est.uudised.php?uudis_id=5434 (12.08.2011).

<http://www.eestigiid.ee/?CatID=83> (12.08.2011).

http://www.voru.ee/pictures/pyhakirja_panoraam_vaike.JPG (12.05.2011).

Pühakirja panoraam

Võru õigeusu kirik. Foto Andres Kohv 2009

1. Mis asjaoludel/põhjusel ehitati Võrru Katariina kirik?

2. Kes kiriku projekteeris?

3. Uurige internetist ja pange kirja kiriku ehitusajaloo põhifaktid.

4. Mis otstarvet täidab kiriku kõrval asuv ikoonimaja?

5. Kirjeldage 2008. aastal valminud teemaparki kiriku kõrval: kes on autor, mida on kujutatud. Vajaduse korral kasutage internetti.

6. Kui suur on kiriku kogudus tänapäeval? Kas see on teiste kirikute kogudustega võrreldes pigem suur või väike? Millega seda põhjendada?

Friedrich Reinhold Kreutzwald

(1803–1882)

Friedrich Reinhold Kreutzwald

Eesti rahvusliku kirjanduse rajaja, keelemees, rahvavalgustaja ning arst Friedrich Reinhold Kreutzwald sündis Virumaal Kadrina kihelkonna Jõepere mõisas 26. detsembril 1803. aastal mõisa aidamehe ja kingsepa ainukese pojana.

Kreutzwald õppis algul Rakvere elementaar- ja kreiskoolis, seejärel Tallinna saksa kreiskoolis, mille lõpetas 1823. aastal algkooliõpetaja eksamiga. 1825. aastal sooritas Kreutzwald Tartus gümnaasiumieksamid, astus Tartu ülikooli arstiteaduskonda, lõpetas selle 1833. aastal ning võttis vastu linnaarsti koha Võrus. Arstipraksist pidas ta Võrus kuni 1877. aastani.

Kreutzwald oli mõjutatud saksa rahvavalgustusest, edastades seda ka eestlasest lugejale. 1848. aastal avaldas ta esimese vihiku koguteosest „Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on“, mille eeskujuks oli saksa populaarne pildiajakiri „Pfennig-Magazin“. Kokku ilmus viis vihikut, mis pakkusid eestlasest lugejale mitmesuguste praktiliste õpetuste kõrval

teadmisi maailmaruumist, loodusest, ajaloosündmustest, ent ka raudteest, elektrist ja teistest kaas-aegsetest tehnikasaavutustest. Mitu teose „Maailm ja mõnda“ teksti tõlgiti läti keelde.

Juba ülikooli ajal liitus Kreutzwald estofiilide seltskonnaga, kelle eesotsas oli samuti eesti päritolu Friedrich Robert Faehlmann. Pärast Faehlmanni surma 1850 võttis Kreutzwald üle eesti muistendite ja rahvalaulude kogumise, mis said aluseks eesti rahvuseeposele „Kalevipoeg“. Eepose esimene luulevormis redaktsioon valmis Kreutzwaldil 1853. aastal, trükkis ilmus see pärast töötlust aastail 1857–1861 Õpetatud Eesti Seltsi teadusliku väljaandena.

Kreutzwaldi kodust sai kohaliku kultuurielu keskus, siin külastasid teda Elias Lönnrot, Johann Köler ja Lydia Koidula. Ta oli Õpetatud Eesti Seltsi auliige, nii Eestimaa Kirjanduse Ühingu kui ka Soome Kirjanduse Seltsi kirjavahetajaliige, Ungari Teaduste Akadeemia välisliige ning Eesti Kirjameeste Seltsi aupresident. Kreutzwald jõudis näha eesti rahvusliku ärkamisaja sündi, milles oli tema osalus nii aktiivse ühiskonnategelase kui ka kirjanikuna tähelepanuväärne ja hindamatu.

1877. aastal kolis Kreutzwald koos abikaasaga Tartusse tütre pere juurde. Kreutzwald suri külmetushaiguse tagajärjel 25. augustil 1882. Ta on maetud Tartu Jaani kalmistule.

Alates 1950. aastate keskpaigast korraldab Eesti Kirjandusmuuseum Kreutzwaldi auks iga aasta detsembri lõpul kirjandusloo ja rahvaluule temalist konverentsi „Kreutzwaldi päevad“.

http://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=29&page_start=&table=Events (17.08.2011).

http://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid/?item_id=165&page_start=&table=Persons (16.05.2011).

http://et.wikipedia.org/wiki/Pilt:Friedrich_Reinhold_Kreutzwald.jpg (17.08.2011).

1. Mis aastail elas Friedrich Reinhold Kreutzwald Võrus?

2. Mida ta peale kirjanikutöö tegi?

3. Loetlege Kreutzwaldi kirjatöid.

4. Mis on teie arvates Kreutzwaldi tuntumad teosed?

5. Milline on Kreutzwaldi panus eestikeelse kirjasõna arengusse?

6. Kellega Eesti kirjanikest kujunesid Kreutzwaldil lähedased suhted?

7. Kes olid estofilid? Kes esimestest eesti haritlastest estofilidega liitusid?

Estofilid: _____

Liitunud haritlased: _____

8. Milline on Kreutzwaldi tähtsus eesti kultuuriloos? Esitage oma arvamuse kinnituseks näiteid.

Võru Kandle Selts

1881. aastal asutati Võrus laulu- ja mänguselts Kannel. See oli esimene Eesti suurem selts, kes rajas endale originaalse ehitusstiiliga seltsimaja. 1901. aastal valminud puithoone saaliosa ehitati tellistest. Peasissepääsu kohal kõrgus torn. Teatrisaal mahutas 500 külastajat. Seltsimaja suurele krundile rajati suveaed, kuhu 1921. aastal ehitati omapärane kahepoolne kõlakoda, mis pole säilinud.

Võru laulu- ja mänguselts Kannel

Pärast nõukogude võimu kehtestamist saadeti selts laiali. Seltsi koorid ja orkester jätkasid tegutsemist kultuurimajaks ümbernimetatud uues asutuses. Loodi ka uusi harrastusrühmi. Aastail 1962–1963 ajalooline seltsimaja lammutati. 1964. aastal valminud ning 2005. aastal renoveeritud Kandle maja on juba nõukogudeaegse arhitektuuri näidis.

Kultuurimaja Kannel

Kandle seltsi pole taastatud, küll tegutsevad aga kultuurimaja Kannel juures koorid ja rahvatantsurühmad, võimlemisklubi, puhkpilliorkester, dramastuudio ning Võru Linnateater.

Ülevaate Võru Kandle Seltsi ja kultuurimaja Kannel ajaloost annab 2000. aastal ilmunud Silvi Jansoni koostatud raamat „Avastage Võru Kannel“.

<http://www.vorukannel.ee/index.php?Menu=19&Lang=est> (07.05.2011).

Võrumaa muuseumi kogudest. Fotopostkaart.

<http://www.voru.ee/index.php?Menu=298&Lang=est> (27.01.2012).

1. Meenutage, mis olid Eesti ärkamisaja eeldused.

Majanduslikud: _____

Poliitilised: _____

Kultuurilised: _____

2. Millal asutati Kandle Selts?

3. Võrrelge arhitektuuriliselt kunagist Kandle Seltsimaja ning tänapäevast Võru Kultuurimaja Kannel.

Sarnasused: _____

Iseloomulik ainult Kandle Seltsimajale: _____

Iseloomulik ainult Võru Kultuurimajale: _____

4. Arutlege seltsimajade ja kultuurimajade tähenduse üle paikkonna kultuurielus.

Lindora laad

Lindora laad. Foto Andres Ots 2011

Esimesed kirjalikud teated Lindora laada kohta pärinevad 1893. aastast. Toonane laadaplats asus Lindora kõrtsi juures. Et maapind oli seal madal ja porine, otsiti laada pidamiseks sobivamat kohta, milleks leiti kuiv ja liivane männik Lepassaare raudteejaama, Vastseliina ja Obinitsa viivate teede ristumiskohal.

Laata peeti Lindoral igal simunapäeval – 28. oktoobril. Algul kaubeldi ainult koduloomadega, peamiselt lammastega, mistõttu laata tunti rahva seas lambalaadana. Hiljem hakati laadale tooma käsitöötooteid ja aiasaadusi, ei puudunud ka koduõlu. Kauplemine käis varavalgest hilisõhtuni. Laad oli ümbruskonna rahva kokkusaamise koht, kus tehti kaupa, aeti juttu ning lahendati tülisidki. Laadapluste vaigistamiseks oli alati kohal kordnik.

Laadatraditsioon jätkub Lindoral tänapäevalgi. Peamiselt Võru- ja Põlvamaalt pärit kauplejate kõrval võib laadal kohata Petseri kandi potikaupmehi. Kunagist laadatsirkust asendab kohalike taidlejate esitatav kultuuriprogramm. Nii nagu varasematel aastakümnetel on ka tänapäeval laad ümbruskonna rahva oluliseks iga-aastase kokkusaamise kohaks.

Võro-Seto tähtraamat vai kalendarri 2010. aastaga pääle. Koost MARIKO FASTER. Võru, 2009, lk 59–61.

1. Mis koht on valitud Lindora laada toimumispaigaks? Leidke see Eesti kaardil.

2. Tutvuge interneti vahendusel laadal käinute mälestustega. Kuidas hindate Lindora laada tähtsust?

3. Mis eristab Lindora laata teistest Eesti laatadest?

4. Mis vallad on seotud laada korraldamisega?

5. Kas olete ise Lindora laadal käinud? Kui jah, siis pange oma mälestused kirja.

6. Mis tähtsus on laadatraditsioonil Eesti ajaloo?

Orelimeistrid Kriisad

Orelimeistrid Kriisad on pärit Rõuge lähedalt Vihtla järve ääres asuvast Kokemäe külast. Kolm venda – Juhan (1858–1942), Jakob (1861–1949) ja Tannil (1866–1940) – hakkasid 19. sajandi lõpul Haanjas oreleid valmistama. Juhan valmistas oreli suuremad osad (löötsad ja korpused) ning kandis hoolt lepingute ja kirjavahetuse eest, Jakob keskendus oreli metallvilede valmistamisele ning Tannil pani oreli kokku ja häälestas.

Orelimeistrite töökoda. Foto Võrumaa muuseumi ekspositsioonist

Oreliehitust jätkasid Tannil Kriisa pojad. Eduard Kriisast (1902–1968) sai pärast Teist maailmasõda Eesti oreelite peamine remontija ja korrastaja, kes ehitas ka ise oreleid Jõhvi, Laiuse ning Haapsalu metodisti kogudusele. Tema noorem vend Harry (1911–1976) tõi oreliehitusse uusi tehnilisi lahendusi. Teise maailmasõja ajal sattus ta Saksamaale ja läks sealt edasi Ameerika Ühendriikidesse, kus ta ehitas 18 suuremat kontsertorelit.

Kolmanda põlvkonna orelimeistrina jätkab peretraditsioone Eduard Kriisa poeg Hardo (1940). Tema juhitud firma Kriisa Oreliehitus OÜ on Eesti kõrval korrastanud ja remontinud oreleid Saksamaal, Rootsis, Soomes, Venemaal ning Ukrainas. Hardo Kriisa 2010. aastal ehitatud Pärnu Eliisabeti kiriku orel on suurim pärast Teist maailmasõda valminud Eesti orelimeistri töö.

Kriisade valmistatud oreleid on meie päevini kasutusel paljudes Võrumaa kirikutes: Pindis, Rõuges, Urvastes, Vana-Roosas, Vastseliinas ja Võrus. Kriisade oreleid võime kohata ka Järvamaal Peetri, Paide ja Türi kirikus, Saaremaal Kaarmas, Ruhnu saarel ning teisteski Eesti kirikutes.

1994. aastal paigutati Võru Instituudi eestvõttel Kokemäele Vihtla järve äärde mälestuskivi kolme põlvkonna orelimeistritele.

<http://www.hot.ee/rauge/bettai/pet114.htm> (15.08.2011).

<http://www.rauge.ee> (07.05.2011).

1. Kust on pärit orelimeistrid Kriisad?

2. Milline oli vendade tööjaotus, kui nad oreleid valmistasid?

3. Kes jätkab oreliehitamise traditsioone Kriisade kolmandast põlvkonnast ning mis kirikus on orel, mille ta valmistas hiljuti?

4. Nimetage kirikuid, kus on Kriisade valmistatud oreleid. Vajaduse korral kasutage teatmeteoseid ja interneti.

5. Joonistage üks oreli prospekt. Vajaduse korral otsige eeskujuks infot internetist.

Võru piiritusetehas

Võru piiritusetehase asutasid kohalikud mõisnikud. Tehase punastest tellistest, otstes kahe ja keskel nelja korrusega hoone valmis 1897. aastal. Nii põrandat kui ka lage toestavad sambad tehti betoonist.

Tehase esimesel korrusel (täna poolt vaadates vasakul) asus toorpiirituse vastuvõtu ruum, kus paiknes neli tsisterni, mille kogumahutavus oli ligi 750 000 liitrit. Hoone keskmises kõrgemas osas oli destilleerimisruum Tallinnas Franz Krulli masinaehitustehases valmistatud võimsa keedukatlaga, mis mahutas 26 500 liitrit toorpiiritust.

Toorpiiritust tarniti nii Võrumaalt kui ka kaugematest paikadest – ka Pihkva ümbrusest – enamasti talvel ja regedega. Vooris oli tavaliselt mitukümmend rakendit ning igal reel üks 40–50 pange mahutav tammepuidust aam. Piiritusetehasel oli suur tall, kus võis mõnikord olla üle 50 hobuse.

Eesti Vabariigi ajal jätkas tehas tegevust OÜna Võru Tööstus, mis ühendas piiritusetehase, elektrijaama, püüiveski, villa- ja riidevärvimistööstuse ning saeveski. Peale selle ostis Võru Tööstus kokku ning müüs metsa-, lina- ja viljasaadusi. 1940. aastal tehas natsionaliseeriti. Kui 1941. aasta suvel puhkes sõda, otsustati kogu tehases olev piiritus lasta Tamula järve, et see ei langeks sakslastele sõjasaagiks. Veega segunenud piiritus andnud täiesti tarvitamiskõlbliku viina ning kohalikud elanikud varunud endale järvest tasuta alkoholi.

Tehas jätkas piirituse tootmist kuni 1950. aastateni. Pärast tehase seismajäämist viidi piirituse destilleerimise seade Moe Piiritusetehasesse, puhaspiirituse tsisternid anti Tallinna kompvetikavabrikule Kalev ning toorpiirituse tsisternid omandas Võru Teedevalitsus, kasutades neid õlihoidlana. Hiiglaslik aurukatel anti aga utili. Tehase krundi koos hoonetega sai 1958. aastal asutatud Võru Gaasianalüsaatorite Tehas.

Võru piiritusetehase hoone

FRIEDRICH HAIDAK, Võru Piiritusetehas. Käsikiri Võrumaa muuseumis. VK 2982. Ar 990:39.

http://kunstioop.edu.ee/index.php?option=com_joomgallery&func=viewcategory&catid=30&Itemid=98.

1. Selgitage välja, kus toodeti viina enne riikliku monopoli sisseseadmist.

2. Mis aastal ehitati Võrru piiritusetehas?

3. Kirjeldage infotekstile tuginedes piiritusetehase arhitektuurilist lahendust ja sisemust.

4. Kust ja kuidas saadi toorpiiritust?

5. Mis aastal lõpetas piiritusetehas tegevuse? Mis sai piiritusetehase varadest?

6. Milline on olnud teie arvates piiritusetootmise tähtsus Võru arengule?

Tamula park ja Kreutzwaldi mälestussammas

Võru linnapark rajati 19. sajandi esimesel poolel Tamula järve kaldale kohaliku kooliõpetaja Hermann Hörschelmanni eestvõttel. Algsest regulaarpargist on nüüdseks kujunenud erineva vanuse ja kirju koosseisuga tihe puistu, mida tükeldab kaootiline teedevõrk. Kaskede ja pärnade kõrval on pargis kuuski ja nulge. Pargi linnapoolset serva piiravad kontpuud, Tamula järve poolset pargiosa ääristab läätspuuhekk.

29. augustil 1926. aastal avati pargis Friedrich Reinhold Kreutzwaldile pühendatud monument. Raha mälestusmärgi püstitamiseks koguti korjanduse teel, mida korraldasid koolimehed Jakob Teder ja Johannes Käis. Mälestussamba autor on kujur Amandus Adamson. Pronksivalu on tehtud Itaalias. 1988. aastal sai sammas graniitaluse.

AINO AASPÖLLU, Võru rajooni pargid. Võru, 1982, lk 12–15.
Võrumaa ja võrulased. Tallinn, 1986, lk 45.
www.vorulinn.ee (07.04.2011).

Kreutzwaldi mälestussammas Tamula pargis.
Foto Johanna Loorits 2009

1. Miks valiti Friedrich Reinhold Kreutzwaldi mälestussamba asukohaks Võrus just park?

2. Mida Kreutzwaldi mälestussammas teile kõneleb?

3. Kuidas saadi raha mälestussamba püstitamiseks?

4. Uurige internetist, mis Eesti linnades on veel mälestusmärke Friedrich Reinhold Kreutzwaldile. Lisage ka selgitus, miks.

5. Uurige internetist ja teatmeteostest, kellele kultuuritegelastest püstitatud mälestusmärgi autor on veel Amandus Adamson.

Vabadussõja mälestusmärk Võru luteri kalmistul

Vabadussõja mälestussammas

Vaade Vabadussõjas langenute kalmudele

Võru linna keskmest kaks kilomeetrit Vastseliina poole paikneb luteri kalmistu, kuhu on maetud 42 Vabadussõjas langenut. Neist kuue nimed on jäänud tänapäevani teadmatuks.

23. juunil 1938. aastal avati kalmistul mälestussammas: kolmeastmelisel alusel asuv hele risttahukas, millel kõrgub Vabadusristi kujutis. Samba esiküljel oli graniidist tahvel tekstiga „Au isamaa eest langenuile 1918–1920“.

1946. aastal mälestussammas hävitati ning kalmistu muudeti prügimäeks. 21. oktoobril 1987. aastal kogunes hilisema Vaba Sõltumatu Noortekolonni nr. 1 nimetuse all tuntud noorterühma eestvõttel endisele kalmistule üle kolme tuhande inimese, et nõukogude võimu tingimustes esimest korda mälestada Vabadussõjas langenuid. Noortekolonni initsiatiivil taastati mälestussammas järgmise aasta võidupühaks – 23. juuniks 1988. Võru monument oli teine taasavatud Vabadussõja mälestusmärk kogu Eestis.

MATI STRAUSS, Vabadussõja mälestusmärgid I. Keila, 2002, lk 248–249.

<http://www.visitvoru.ee/?id=225> (12.04.2011).

http://www.puhkuseestis.ee/bw_client_files/puhkus_eestis/public/ss_sightseeing_img/magick.php/729_896_vabadus2.jpg?resize%28800x600%29 (12.04.2011).

1. Missuguses poliitilises ja ühiskondlikus olukorras mälestusmärk püstitati?

2. Kuidas on ühiskondlik-poliitilised muutused mälestistele mõju avaldanud?

3. Miks purustati nõukogude korra ajal Vabadussõjas langenutele püstitatud mälestusmärgid?

4. Milline ühiskondlik liikumine taastas Vabadussõja mälestusmärke ning käsitles Eesti ajaloo valgeid laike tõepäraselt?

5. Mis liikumine algatas Vabadussamba taastamise Võrus?

6. Selgitage välja, kuidas taastati teie kodukohas Vabadussõjas langenute mälestussammas. Kas mälestussammas elas nõukogude aja üle või taastati see endise koopiana? Kelle initsiatiivil see võimalikuks sai?

7. Kas teie suguvõsas on olnud Vabadussõja võitlejaid? Selgitage vanemaid inimesi küsitledes ja internetti kasutades, kuidas nad sõtta sattusid, mis rindel nad sõdisid, mis lahingutes osalesid ning kuidas nende sõjatee lõppes.

Vabadussõja mälestussammas

Rõuges

Vabadussõja esimese lahingu lõunarindel pidasid 5. detsembril 1918 Rõuge kihelkonnas Nõnova juures Võru gümnasistid ning 3. polgu ohvitserid Võru kaitseliidu rajaja Friedrich Vreemanni juhtimisel.

Rõuge ja Haanja ümbrus käisid 1919. aasta kevadtalvel korduvalt käest kätte. Siinsed lahingud olid Vabadussõja ühed kõige ohvrite-rohkemad. Rõuge ümbruskonnas lahingutes osalenuid on pärjatud koguni seitsme Vabadusristiga. Õpursõdur Johannes Luiga, kes langes 14aastasena 1919. aasta aprillis Sännal, on noorim Vabadusristi ka-valer. Vabadussõjas langes kakssada rõugelast. Nii kõrget verehinda ei pidanud Vabadussõjas maksma ükski teine Eesti kihelkond.

Langenud rõugelaste mälestuseks püstitati koguduse pastori Valter Viksi eestvedamisel 1926. aastal kiriku juurde kunstnik Voldemar Melliku modelleeritud mälestussammas. See on kaheastmelisel alusel nelinurkne postament, millel seisab mõõka kõrgel hoidva sõduri figuur. Langenute nimesid mälestussambasse ei raiutud.

1945. aastal õhkisid nõukogude võimu kandjad mälestussamba. Pronkssõdur ja kuju aluskivid kaevati maasse. Mõni aeg hiljem peitis kohalik kunstnik Aksel Ollmann koos kahe kaaslasega sõduri kuju oma koju. Kui laulva revolutsiooni ajal asuti Vabadussõja mälestusmärke taastama, oli Rõuges võimalik see pärast restaureerimist seada üles originaalkujul. Mälestussammas avati pidulikult 30. oktoobril 1988.

Vabadussõja mälestusmärk Rõuges

<http://www.rauge.ee/?id=sammas> (03.05.2011).

<http://www.hot.ee/rauge/bettai/pet9.htm> (16.08.2011).

<http://www.rauge.ee/?id=sammas> (03.09.2011).

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=5722> (16.08.2011).

1. Mis aastal ja kelle eestvedamisel püstitati Rõugesse Vabadussõja mälestussammas?

Aasta: _____

Eestvedaja nimi: _____

2. Kirjeldage Rõuge Vabadussõja mälestusmärki.

3. Kirjutage lühiülevaade Vabadussõja sündmustest Rõuges.

4. Millal Rõuge mälestussammas taasavati?

Vabadussõja mälestusmärk

Vastseliinas

Esimeses maailmasõjas ja Vabadussõjas langenute ning punase terrori ohvrite mälestussammas avati 18. oktoobril 1931 Vastseliina aleviku keskväljakul – Vabadusplatsil.

1948. aastal õhkisid samba Punaarmee sõdurid. Samba kiviosale löödi peale uued kirjad ja pandi Teises maailmasõjas langenud Nõukogude sõdurite ühishauale. Pronkskuju viisati Nursi lähedale metsa. Nii nagu Rõuges leidus siingi inimesi, kes kuju varjule toimeatasid. 1988. aastal leidsid peidetud pronkssõduri Rõuge Muinsuskaitse Seltsi liikmed ning andsid selle üle Vastseliina mõttekaaslastele. Ka samba kivitahukas eemaldati punaväelaste ühishaualt ja sellel taastati endised kirjad. Mälestusmärk taasavati 16. oktoobril 1988.

Vastseliina Vabadussõja mälestussammas on taastatud säilinud originaalosadest ning kujutab kaheastmelisele alusele paigaldatud nelinurkset pruunist graniidist postamenti, mille otsas on pronksist valatud haavatud sõduri kuju. Kuju autor on Pallase kunstikooli õpilane Martin Saks. Samba vasakpoolsel küljel on 54 Vabadussõjas langenu ning 55 enamlaste terrori ohvri, parempoolsel küljel aga 52 Esimeses maailmasõjas langenu nimed.

Vabadussõja mälestusmärk Vastseliinas

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=5741> (16.08.2011).

<http://www.visitvoru.ee/?id=212> (05.05.2011).

1. Kirjeldage fotole toetudes, mis on mälestusmärgil kujutatud.

2. Kas teie kodukohas on mälestusmärk Vabadussõjas võidelnutele? Kirjeldage lühidalt mälestusmärgi püstitamise ja taastamise lugu.

3. Mille poolest eri paikade Vabadussõja mälestusmärgid sarnanevad, mille poolest erinevad?

Sarnanevad: _____

Erinevad: _____

4. Miks on Vabadussõjas võidelnute mälestuse jäädvustamine oluline? Mil moel tuleks seda teie arvates teha?

Johannes Käis (1885–1950) ja Võru Õpetajate Seminar

Peaaegu kümme aastat (1921–1930) töötas praeguse Võru I Põhikooli hoones Võru Õpetajate Seminar. Oma tegevusaja jooksul andis seminar 162 väga hea ettevalmistusega algkooliõpetajat, kes asusid tööle terves Eestis.

Võru Õpetajate Seminari direktor oli Johannes Käis. Käis sündis 26. detsembril 1885 Põlva lähedal Rosmal koolmeistri pojana. 1903. aastast töötas Käis õpetajana mitmes Läti koolis: Lemsalus (Limbažis), Volmaris (Valmieras) ning pikemalt Riia Aleksandri Gümnaasiumis. Töö kõrvalt lõpetas ta 1917. aastal eksternina Petrogradi ülikooli. Aastail 1917–1920 töötas Käis õppejõuna Vologda Õpetajate Instituudis ja Pihkva Rahvahariduse Instituudis. Pärast tagasipöördumist Eestisse asus ta tööle haridusministeeriumi koolinõunikuna, pannes kokku tollase algkooli õppekava. Kui 1921. aastal avati Võru Õpetajate Seminar, sai Johannes Käisist selle juhataja kuni seminari tegevuse lõpuni.

Johannes Käis

Käis paistis silma viljaka kooliuundajana. Tema juhtimise all kujunes seminarist uuendusmeel-
semaid õppeasutusi Eestis, kus rakendati ja propageeriti reformpedagoogika põhimõtteid. Käis koostas algõpetuse metoodilisi käsiraamatuid ning mitme aine (emakeele, koduloo, loodusõpetuse, maateaduse) õpikuid ja töövihikuid.

Muutuste tõttu Eesti hariduspoliitikas 1930. aastal Võru Õpetajate Seminar suleti. Pärast seda oli Johannes Käis Eesti Õpetajate Liidu teaduslik sekretär (1931–1940). Käisi ümber koondunud õpetajad said tuntuks kooliuundusrühmana. Kuigi Käis läks nõukogude võimuga koostööle (aastatel 1945–1949 oli ta koolide inspektor ja ajakirja Nõukogude Kool toimetaja), hakati teda süüdistama kodanlikus natsionalismis ning kuni 1960. aastate keskpaigani olid tema tööd Nõukogude Eestis põlu all.

<http://www.htk.tlu.ee/kais/seminaristid> (16.05.2011).

http://vip.edu.ee/?page_id=351 (16.08.2011).

http://et.wikipedia.org/wiki/Pilt:Johannes_k%C3%A4is.jpg (16.08.2011).

1. Mis eesmärgil asutati Võrus Õpetajate Seminar?

2. Selgitage, mille poolest oli Johannes Käisi õpetamismetoodika uudne.

3. Mis Johannes Käisi õpetusest on säilinud ka tänapäeva koolis?

4. Mis selts jäädvustab tänapäeval Käisi mälestust? Tooge näiteid, mil moel seda tehakse.

Selts: _____

Näited: _____

5. Püüdke lahendada Johannes Käisi koostatud ülesandeid teemal „Möödunud aegadest kodukohas“.

Allikas: JOHANNES KÄIS. Kodulugu. K.k.-ü. „Töökooli“ kirjastus Tallinnas, 1933, lk 21.

Nr. 4

1. Meie maakonnas on järgmised muinasesemed (loendan kõik hiiemäed, ohvrikiivid, linnamäed j.m.).

2. Kirjutan vanemate inimeste jutu järgi ühe kohaliku muinasjutu.

Allikas: Johannes Käis. Kodulugu. K.k.-ü. „Töökooli“ kirjastus Tallinnas, 1933, lk 24, 25.

Nr. 17

1. Minu kodukohas on järgmised seltsid ja ühingud: _____

2. Minu omased (isa, ema, vend) töötavad järgmistes seltsides: _____

3. Meie koolis on järgmised ringid: _____

4. Mina olen _____ ringi liige.

Taara kasarmud Võrus

Kuperjanovi jalaväepataljoni renoveeritud hooned

Vabadussõja alguses 18. detsembril 1918 moodustati Paides Järvamaa Kaitsepataljon, mis formeeriti sõja käigus 1919. aasta veebruaris ümber 7. jalaväerügemendiks, mille asukoht oli Võrus. Algul linna ühiskondlikesse hoonetesse ja eramajadesse paigutatud väeosale ehitati aastail 1926–1929 raudteejaama lähedale sõjaväelinnak – Taara kasarmud. Ühtekokku valmis 1920. aastail kolm suurt kasarmuhoonet.

Eesti okupeerimise järel 1940. aastal paiknesid Taara kasarmutes Nõukogude sõjaväeosad. Pärast Eesti iseseisvuse taastamist jätsid lahkuvad võõrväed maha lagastatud hooned. Selle sajandi esimesel kümnendil renoveeriti kasarmud põhjalikult, püüdes säilitada algupärast suursugust kroonuarhitektuuri ilmet. Peale 1920. aastail rajatud hoonete ehitati sõjaväelinnakusse laatsaret, õppekeskus ja sõdurikodu. Korda on tehtud ka ohvitseride kasiinona tuntud puitelamu, mis on peredeta ohvitseride ja külaliste käsutuses.

Praegu paikneb Taara kasarmutes Kuperjanovi jalaväepataljon.

<http://www.mil.ee/?menu=maavagi&sisu=kuper> (07.05.2011).

<http://www.mil.ee/?menu=maavagi&sisu=kuper>.

<http://www.mil.ee/~fotek/gallery/pildid/album474/abq.jpg>.

1. Meenutage, millal oli Vabadussõda.

2. Mis aastal alustati kasarmu ehitamist?

3. Kirjeldage Taara kasarmute kasutamist eri aegadel.

4. Kuidas toimus kasarmu uuenduskuur?

5. Andke ülevaade Kuperjanovi jalaväepataljoni ajaloost. Kasutage kodulehekülge <http://www.mil.ee/?menu=maavagi&sisu=kuper>.

6. Uurige välja, kas keegi teie tuttavatest on teeninud aega Kuperjanovi jalaväepataljonis. Paluge tal kirjeldada hoonekompleksi ja kaitseväelaste olmetingimusi Taara kasarmutes.

Obinitsa ja Hilana Taarka

Obinitsa on üks suuremaid setude külasid Setumaa lääneosas, rahvapärase jaotuse järgi Mokroluga nulgas. Setud on Pihkva ja Peipsi järve rannikul ning Pihkva järvest lõunas ja idas asunud idapoolse läänemeresoome hõimu järeltulijad, kes on säilitanud küll vaid väikese osa algupärasest asualast, kuid märkimisväärse osa omanäolisest pärimuskultuurist, mis läänepoolsetel soome-ugri rahvastel on elavast traditsioonist kadunud.

Esimesed kirjalikud andmed Obinitsast pärinevad 1652. aastast, kuid arheoloogiliste leidude alusel võib väita, et siin elati juba umbes 1000–1300 aastat tagasi. Obinitsa surnuaia omapäraks on läänepoolset Setumaal vähe levinud, kividega piiratud umbes 600–700 aasta vanused ümarkalmed – žalnikud. Obinitsa vanem osa on tüüpiline sumbküla, uuem hoonestus rajati 1960.–70. aastail.

1904. aastal ehitati Obinitsa ainulaadne kool-kirik: kool töötas allkorrusel, kirik tegutses ülal. Kiriku altari, kellatorni ning puust palvemaja – tsässoni – hävitas nõukogude võim 1950. aastal. Kaks aastat hiljem ehitasid koguduse liikmed omal algatusel külla uue kiriku. Obinitsa apostliku Issanda Muutmise Kiriku suurim püha on paasapäev 19. augustil. Obinitsast said alguse ka Seto Kuningriigi päevad, mis toimuvad igal augustikuu esimesel laupäeval erinevas Setumaa paigas.

Obinitsa lähedalt Hilana külast on pärit setu tuntumaid leelotajaid Hilana Taarka (1856–1933). Juba tema ema oli hea laululine, kelle laule kirjutati ka üles. Väikesest peale käis Taarka emaga pulmades laulmas: ema oli eestlaulja ning Taarka laulis killöt. Isa alkoholi- ja mängusõltuvus viis pere vaesusesse. Puudust kannatama pidi Taarka kogu elu.

Kuigi Taarka oli pulmades vägagi nõutud leelotaja, suhtuti temasse äärmiselt vastuoluliselt. Taarka regivärsid olid teravad, tabavad ja väljakutsuvadki, mistõttu teda koguni kardeti. Taarkale heideti ette kombelõtvust: laostunud majapidamine ei võimaldanud tal saada kunagi tanu alla, sellegipoolest oli tal viis last, keda ta kasvatas ema abiga väikeses rehetares.

Hilana Taarka laule kirjutasid üles paljud tollased rahvaluulekogujad: Vastseliina kirjamees Hendrik Prants, Soome rahvamuusikateadlane Armas Otto Väisänen, rahvatantsude ja rahvamängude koguja Anna Raudkats. Taarka kui lauliku kuulsus jõudis tippu 1921. aasta juunis, mil ta esines Armas Otto Väisäneni kutsel setu kooriga Helsingi laulupeol, kus kuulajate hulgas oli ka Soome president.

Oma elu viimased aastad veetis lauluema Võmmorski külas, kuhu tema eestkostjate toel osteti talle „korstnaga maja“.

1986. aastal püstitati lauluema mälestuseks Obinitsa järve kõrgele kaldale Taarka kuju. Lauliku tavatust elust valmis 2008. aastal esimene setukeelne täispikk mängufilm (lavastaja Ain Mäeots).

<http://www.setoturism.ee/?lang=est&m1=2&obj=97> (04.09.2011).

<http://www.kul.ee/webeditor/file...kulprog2010-2013.doc> (03.09.2011).

<http://www.taarka.exifilm.ee/index.php?page=taarka> (03.09.2011).

<http://www.keskraamatukogu.ee:8118/muusika/2009/05/taarka-tutvustus.html> (03.09.2011).

1. Kes on setu?

2. Miks peetakse 1904. aastal Obinitša ehitatud kooli-kirikut ainulaadseks?

3. Milline setude traditsioon on alguse saanud Obinitšast?

4. Kes oli Hilana Taarka?

5. Kirjutage lühiülevaade Hilana Taarka elukäigust.

6. Millal püstitati Hilana Taarkale mälestusmärk?

7. Uurige internetist, kuidas on veel jäädvustatud Hilana Taarka mälestust.

Obinitsa Seto Muuseumitarõ

Setu rahvarõivad

Veimevakk ja pühasenulk

Seto Muuseumitarõ

Obinitsa Seto Muuseumitarõs on võimalik tutvuda sealse kandi setu pere elu, tavade ja kommetega aastatel 1920–1940. Tubamuuseumi sisustus on kokku pandud ümbruskonna küladest kogutud esemetest. Ainulaadne on setu naiste käsitöökoogu: peened värvilised pühaserätid, millest vanim on pärit 19. sajandi kolmandast veerandist, ilukäterätid, laualinad ja põrandariided. Rohkesti on setu rahvarõivaesemeid – hamed, sukmanid, rābikud, kaatsad, vōöd, pealinikud, põlled, sukad, kindad, kasukad, saapad ning vildid. Talu tarbeesemetest on muuseumis puutööriistu, mööblit ja lauanõusid. 2011. aasta alguse seisuga on muuseumis arvel ligi 2000 eksponaati, peale selle poolteist tuhat fotot, väljalõikeid ajalehtedest, koosolekute protokolle ja muid dokumente.

Ettetellimise korral valmistatakse muuseumi külastajatele setu roogasid.

<http://www.obinitsamuuseum.ee> (05.09.2011).

1. Vaadake Eesti kaardilt, kus asub Setumaa.

2. Mis valdkonnas on muuseumil kõige suurem kogu?

3. Mis ajast on pärit vanim muuseumis olev ese?

4. Vastake pärast muuseumis käiku. Mis jäi muuseumist kõige rohkem meelde? Miks?

5. Seletage tähendus.

Pühaserätid: _____

Hamed: _____

Sukkmannid: _____

Räbikud: _____

Kaatsad: _____

6. Aastal 2009 arvati ühe rahvakillu laulutraditsioon UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja. Kas teate, kelle ja milline laulutraditsioon?

Kelle laulutraditsioon: _____

Milline laulutraditsioon: _____

Antsla linn

Antsla vallavalitsuse hoone

Antsla linn sai alguse raudteejaamast 1889. aastal valminud Riia-Pihkva raudteel. Esimesed, enamasti ühekorruselised puumajad ehitati kobarana kõrtsiesisele väljakule. Sajandivahetuseks kujunes sinna küllaltki suur alevik, mis kandis Hauka nime. Raudteejaam sai seevastu lähedal asuvate Vana-Antsla ja Vastse-Antsla mõisate järgi Antsla (sks *Anzen*) nime.

Siinne piirkond paistis silma elava ühistegevuse poolest. 1900. aastal loodi Antsla Põllumeeste Selts, 1903. aastal Antsla Tarbijate Ühistu – esimene säärane kogu Eestis, 1904. aastal tuletõrjeselts ning 1911. aastal haridusselts, mis rajas alevikku algkooli ja raamatukogu.

1920. aastal sai Antsla alevi- ning 1939. aastal linnaõigused. Toona elas seal poolteist tuhat inimest – veidi rohkem kui praegu. Teises maailmasõjas hävis üle poole linnast. Aastail 1950–1959 oli linn Antsla rajooni keskus. Tol ajal ehitati kultuurimaja, alustati haigla ehitust ning valmis haldushoone.

Tänapäeva Antsla on tuntud eelkõige Hauka laada tõttu, mida igal aastal augustikuu alguses korraldab Antsla Tarbijate Ühistu.

<http://www.antsla.ee/index.php?page=75&> (15.08.2011).

<http://et.wikipedia.org/wiki/Antsla> (15.08.2011).

<http://www.visitvoru.ee/?id=170> (15.08.2011).

1. Mis rajatist võib pidada Antsla linnaks kujunemise seisukohalt tähtsaks?

2. Mis aastal sai Antsla aleviks, mis aastal linnaks?

3. Kuidas sai linn nime?

4. Tooge näiteid Antsla aktiivse seltsitegevuse kohta Eesti Vabariigi ajal (1918–1940).

5. Kasutades ajalooeadmisi, teatmeteoseid ja interneti, nimetage praeguse Võru maakonna territooriumil Antsla kõrval aastail 1950–1959 eksisteerinud rajoonikeskused.

6. Mille poolest on tuntud tänapäeva Antsla?

7. Tehke interneti abil kindlaks, kui palju on elanikke Antslas praegu.

Haanja Turistide Kodu

1930. aastatel kasvas Haanjas käivate turistide arv. Et pakkuda neile toitlustust ja majutust, ostis Haanja Seltside Liit vallalt endise magasiaida Suure Munamäe lähedal ning rajas sinna ühe katuse alla rahvamaja ja Turistide Kodu. Ehitustöödeks vajaminev raha koguti korjanduste ning tuluõhtutega. Rahalist abi saadi ka riigihoidjalt Konstantin Pätsilt.

Hoone projekteeris arhitekt Nikolai Kusmin (1906–1994) ning see valmis 1937. aastal. Uue väljanägemise ja sisekujunduse saanud majas oli näitelavaga saal 160 inimesele, raamatukogu, viis tuba turistidele,

konstaabli elukorter ning kauplus. Kavandamisel oli ka ümbruskonna loodust ja ajalugu tutvustav muuseumituba. Pärast Teist maailmasõda kasutati hoonet pikemat aega koolimajana. Praegu on siin taas rahvamaja, ruumid mitmele seltsile ning raamatukogu.

Haanja rahvamaja

<http://www.haanjapk.edu.ee/> (03.09.2011).

<http://www.puhkaeestis.ee/et/haanja-rahvamaja> (03.09.2011).

<http://www.visitvoru.ee/?id=144> (03.09.2011).

Fotod aadressil <http://register.muinas.ee/?menuID=photolibrary&action=view&id=1103>.

<http://www.visitvoru.ee/?id=144> (03.09.2011).

1. Miks ja kelle algatusel hakati ehitama Haanjasse Turistide Kodu?

2. Kirjutage lühiülevaade Turistide Kodu ehitamisest.

3. Kuidas on Turistide Koduga seotud president Päts?

4. Leidke internetist, kus ja millised on majutusvõimalused Haanjas.

Suure Munamäe vaatetorn

Haanja kõrgustikul asuv Suur Munamägi ulatub 318 meetrit üle merepinna, olles nii Eesti kui ka kogu Baltikumi kõrgeim tipp.

Esimese vaatetorni püstitas mäetippu 1816. aastal tuntud astronoom Friedrich Georg Wilhelm Struwe, kasutades seda triangulatsioonitornina Liivimaa mõõtmiseks ja kaardistamiseks. 1870. aastal ehitas kohalik kõrtsmik oma äri edendamiseks Munamäele puidust vaatetorni. Et torn kippus jääma kasvavate puude varju, ehitati seda mitmel korral kõrgemaks.

Raudbetoonist torn püstitati mäetippu 1939. aastal. 1969. aastal ehitati torn korruse võrra kõrgemaks – torni vaateplatvormi kõrgus maapinnalt on nüüd 29 meetrit. Pärast torni põhjalikku uuendamist 2005. aastal saab selle tippu tõusta ka liftiga.

Tornist avaneb vaade kuni 50 kilomeetri kaugusele.

http://de.wikipedia.org/wiki/Suur_Munam%C3%A4gi (16.08.2011).

<http://www.suurmunamagi.ee/index.php?page=16> (16.05.2011).

http://rooma.postimees.ee/070605/esileht/siseuudised/168165_foto.php (17.05.2011).

Suure Munamäe vaatetorn peale 2005.a. renoveerimist

1. Kuidas tekkis legendi järgi Munamägi?

Legend

Kalevipoeg vormib Haanja maastikku. Kalevipoeg – ma ei tea, kust ta siis tuli, arvatavasti Pihkva poolt jälle, aga siis vist ei olnud laudu kaasas – oli ära väsinud ja tahtnud pikali visata, aga peaalune oli tsipa madalaks jäänud. Oli kätega kahelt poolt tõmmanud ja sellest saigi Munamägi. Kuna par-mud ja kärbsed kõik segasid, siis vähkres ühele poole ja teisele poole ning sellest sai Vaskna järv. Siis oli üles tulnud, ja esimene jalasamm oli Tuuljärv. No ja teine pidi siis olema Tuhkrijärv.

<http://www.suurmunamagi.ee/index.php?page=16> (17.05.2011).

2. Uurige Eesti kaardilt, milline on kõrguselt järgmine Eesti mägi.

3. Mitu trepiastet on vaja astuda, et jõuda Suure Munamäe torni tippu? Kui kõrge on Suure Munamäe torn?

4. Kui kaugemale on võimalik torni tipust näha? Mis on kõige kaugem punkt, mida olete tornist näinud? Püüdke nähtud vaadet pildistada/kirjeldada.

5. Uurige välja, mis luuletusi ja laule on Munamäele pühendatud. Mis on nende peamine sõnum?

Kreutzwaldi memoriaalmuuseum

Friedrich Reinhold Kreutzwaldi (1803–1882) memoriaalmuuseum asub Võrus aadressil Kreutzwaldi tänav 31. Selles 1793. aastal ehitatud majas elas Kreutzwald aastatel 1833.–1877. 1941. aastal asutati siia memoriaalmuuseum.

Elumaja on sisustatud Kreutzwaldile ja ta perele kuulunud ning ajastut iseloomustavate esemetega (kujundaja Leila Pärtelpoeg). Kõrvalhoones ja aidas tutvustab kirjanduslik väljapanek dokumentide, fotode, raamatute, käsikirjade ning kunstiteoste kaudu Kreutzwaldi elu, tegevust ja loomingut (kujundaja Marika Laretei).

Erilist tähelepanu on pööratud rahvuseeposele „Kalevipoeg“.

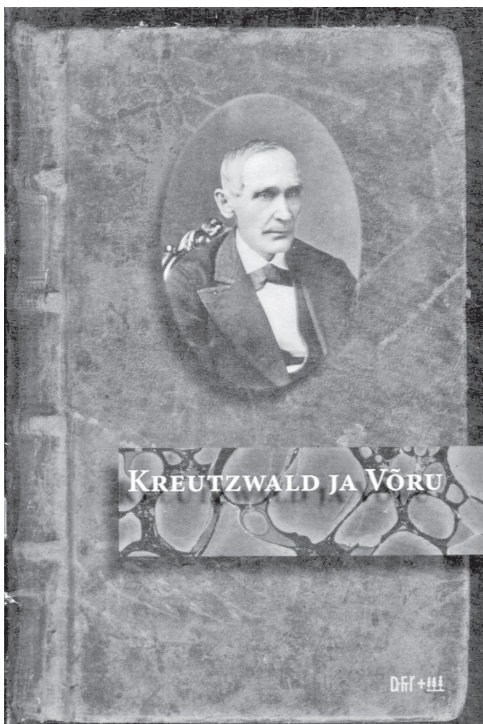
Tallihoones võib näha ajastule iseloomulikke sõiduvahendeid ning Kreutzwaldi muinasjuttudest tuttavaid etnograafilisi esemeid – vokke, kangaspuid, kirste ja mitmesugust käsitööd.

2010. aastal käis muuseumis üle 7000 inimese.

www.voru.ee/index.php?Menu=116 (10.05.2011).

Kreutzwaldi elumaja õue poolt vaadatuna

Kreutzwaldi muuseumi tutvustava brošüüri esikaas

Muuseumi ekspositsiooniga tutvumiseks saab kohapeal kasutada töölehti, mille ülesandeid sellel töölehel ei ole.

Kreutzwaldi ajal olid populaarsed siluettportreed. Püüdke joonistada siia enda siluettportree.

Kreutzwaldi muuseumi tutvustav brošüür.

1. Uurige lähemalt doktor Kreutzwaldi pitsatit. Mis sümbolitega on Kreutzwald jäädvustanud oma allkirja?

Kreutzwaldi muuseumi tutvustav brošüür.

2. Koostage interneti toel lühiülevaade Kreutzwaldi memoriaalmuuseumi kompleksist.

3. Kuidas on Kreutzwaldiga seotud hiinlane Jingyi Gao? Vastamiseks kasutage internetti.

Rajoonikeskus Vastseliina

Vastseliina Internaatkool

1950. aastal kaotati Eestis maakonnad ning kogu Eesti NSV ala jaotati 39 maarajooniks. Praeguse Võru maakonna idaosas paiknenud Vastseliina, Meremäe, Misso ja Ruusmäe valdadest moodustati Vastseliina rajoon ning väikesesse, enne Teist maailmasõda vaevalt paarisaja elanikuga alevikku kerkis uhke rajoonikeskuse hoonestik, mis on säilitanud tähelepanuväärsuse tänapäevalgi.

Et rajoonikeskused ehitati tüüpprojektide järgi, võime Vastseliinaga sarnast haldushoonet, kultuurimaja, korterelamut ning sauna näha mõnes teiseski Eesti kunagises rajoonikeskuses. Vastseliinas asuvad need kõik kompaktsena koos. Puudub üksnes fanfaari puhuv kipsist pioneer, kes oli paigutatud nõukogulaste hävitatud Vabadussõja monumendi asemele.

Rajoonikeskuse staatus andis aleviku arengule tublisti hoogu. Vastseliinast sai oluline nõukogude võimu tugipunkt, kus paiknesid rajooni partei- ja komsomolikomitee, täitevkomitee, sõjakomisariaat, miilitsaosakond ning julgeolekuorganid. Aastatel 1950–1958 anti Vastseliinas välja kolm korda nädalas ilmuvat enamasti ainult kaheleheküljelist rajoonilehte Kolhoosi Küla, kus avaldati lugusid sotsialistliku ülesehitustöö võitudest, kohalikke teateid ning surmakuulutusi.

1950. aastate lõpul alanud rajoonide ühendamise käigus Vastseliina rajoon kaotati ning selle territoorium liideti 1959. aastal Võru rajooniga. Kunagises haldushoones paikneb nüüd Vastseliina Internaatkool.

1. Vastake atlase järgi.

1) Mis osad kaotas Eesti oma territooriumist pärast Teist maailmasõda?

2) Kuidas muutus Eesti haldusjaotus pärast Teist maailmasõda? Iseloomustage haldusjaotust Eestis aastail 1944–1950.

3) Kuidas muutus haldusjaotus pärast 1950. aastat? Kuidas puudutas see Vastseliinat?

2. Iseloomustage stalinismiaegset arhitektuuri Vastseliina näitel. Nimetage stalinistlike ehitiste põhitunnused.

3. Tooge näiteid, kus leidub Eestis veel Vastseliina stalinistlike hoonetega sarnaseid ehitisi.

Võru Gaasianalüsaatorite Tehas

Võru Gaasianalüsaatorite Tehas

Kreutzwaldi tänaval 59 on Võru Gaasianalüsaatorite Tehas, mis asutati 1959. aastal endise piiritusevabriku ja elektriijaama hoonete baasil. Tehase peakorpus valmis 1962. aastal. Siin valmistati kromatograafe ning vesiniku- ja hapnikuanalüsaatoreid. Viimaseid kasutati soojuselektriijaamades hapniku juurdevoolu reguleerimisel, ent ka näiteks allveelaevadel; seetõttu allus tehas otse Moskvas asuvale üleliidulisele ministeeriumile. Gaasianalüsaatorite tehas oli nõukogude võimu ajal Võru suurim ettevõtte, kus hiilgeaegadel töötas üle 1250 töölise ja inseneri, kes olid varustatud tolle aja Nõukogude Liidu kõige moodsama tehnoloogia ning tehnikaga. Tehase toodangut imporditi rohkem kui kolmekümnesse välisriiki: valdavalt küll Nõukogude Liidu mõjusfääri kuuluvatesse riikidesse, kuid ka mõnesse Lääne-Euroopa riiki (nt Prantsusmaale).

Alates 1960. aastate teisest poolest hakati tehases tegema ka laiatarbekaupu, millest kõige tuntumad olid Prantsusmaa näidiste põhjal toodetud rulad. Gaasianalüsaatorite kõrval valmistati nüüd kööginuge, lihalõikelaudu ja kuklitaina dosaatoreid.

1993. aastal tehas erastati. Seni valdavalt Nõukogude Liidu turule tootnud ettevõtte pole endist tootmistaset säilitanud. Osa tehase peakorpusest seisab tühjana ning laguneb.

RAIMO PULLAT, Võru linna ajalugu. Tallinn, 1984, lk 128–130.

http://kunstioip.edu.ee/index.php?option=com_joomgallery&func=viewcategory&catid=30&Itemid=98 (04.04.2011).
Võrumaa muuseum. VK 3343. Ar R351:1.

1. Kuidas arendati Eesti NSVs tööstust? Millest lähtuti?

2. Millisele tööstusharule pöörati 1950. aastail suurimat tähelepanu?

3. Mis ametkonnale allus enamik ENSV ettevõtteid?

4. Mida toodeti Võru Gaasianalüsaatorite Tehases? Kus neid tooteid kasutati?

5. Andke hinnang, milline oli tehase tähtsus Võru linnale ja selle elanikele.

6. Selgitage, millised olid käsumajanduse tagajärjed Eestile.

Võru Vaba-Sõltumatu Noorte Kolonn Nr. 1

Võru Vaba-Sõltumatu Noorte Kolonn Nr. 1 loodi 20. detsembril 1987, et kaasa aidata Eesti riikliku iseseisvuse taastamisele. Kaks kuud varem, 21. oktoobril 1987 korraldasid kohalikud noored punkarina tuntud 19aastase Ain Saare eestvedamisel Võru kalmistul mälestusmiitingu Vabadussõjas langenutele. Ürituse algatajad küsisid ka kohalike võimude luba, kuid rajooni täitevkomitee esimees Elmar Tiit keelas „Nõukogude-vastase ürituse“ järsult. Kommunistliku partei kohalik juht Aare Männiste mobiliseeris kõik jõud ettevõtmist nurjama. Koolides ja asutustes käidi keelamas ning hirmutamast. Rahvamalevlastes pandi inimesi eemale peletama ja õpetajad seati valvesse, et õpilasi surnuaiast eemal hoida. Miilitsasalgad piirasid kalmistu ümber ning häireseisundisse seati ka kohalik Nõukogude sõjaväeosa. Kõigele vaatamata kogunes nõukogude võimu jaoks lubamatule üritusele üle kolme tuhande inimese. Miilitsavägesid juhtinud Aare Urm keeldus rahvast laiali ajamast. Tegemist oli esimese suurema rahvakogunemisega Eestis pärast Teist maailmasõda, kus avalikult lehvis jälle sinimustvalge lipp.

Ürituse õnnestumine andiski tõuke noortekolonna nimetust kandva organisatsiooni moodustamisele. Hõivanud 1. mail 1988 nõukoguliku maiparaadi tribüüni, nõudsid noortekolonna esindajad avalikult Eesti iseseisvuse taastamist. 23. juunil 1988 taasavati noortekolonna eestvõttel selsamal Võru kalmistul Nõukogude võimukandjate hävitatud Vabadussõja monument. 12. juulil 1988 heiskas kolonn sinimustvalge lipu Suure Munamäe torni.

Pärast seda, kui kolonna juht Ain Saar pidi 1988. aasta sügisel võimude survele emigreeruma Rootsi, jäi kolonna tegevus soiku. Alates 2007. aastast on kolonna eestvõttel tähistatud igal aastal oktoobrikuus tahtväljenduspäeva, kus mälestatakse Vabadussõjas langenuid, kõneldakse ajaloo, peetakse päevapoliitilisi kõnesid ning toimub kontsert.

<http://www.epl.ee/news/kultuur/intsident-sinimustvalge-varvikombinatsiooniga.d?id=51105599> (18.08.2011).

http://et.wikipedia.org/wiki/Vaba-S%C3%B5ltumatu_Kolonn_Nr._1 (10.05.2011).

1. Mis liikumine pani aluse ajaloolise tõe jaluleseadmisele Eesti iseseisvuse taastamise ajal?

2. Kuidas sai Võrus alguse Vabadussõjas langenutele püstitatud mälestusmärgi taastamine?

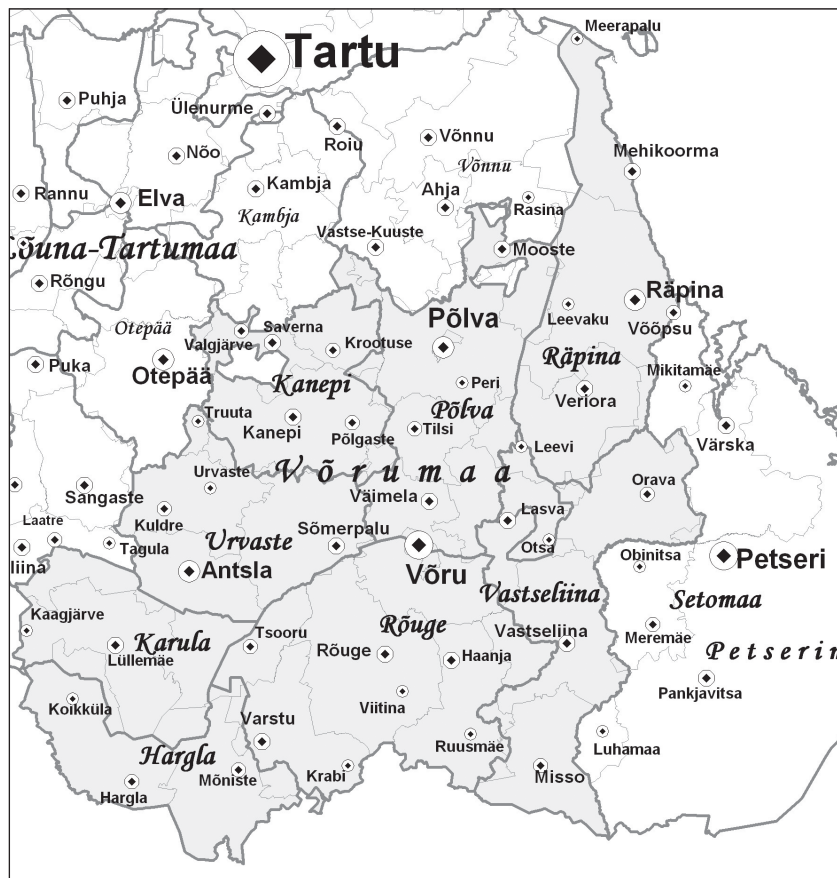
3. Kuidas on omavahel seotud Võru Sõltumatu Noortekolonn Nr. 1 ja Eesti lipp?

4. Mis on tahtväljenduspäeva korraldamise eesmärk?

5. Andke hinnang Võru Sõltumatu Noortekolonn Nr. 1 tegutsemisele. Kasutage ka infoteksti „Vabadussõja mälestusmärk“ Võru luteri kalmistul.

Võru Instituut

Ajalooline Võrumaa hõlmab neid alasid, mis kuulusid Võru maakonna ehk kreisi koosseisu alates selle loomisest 1783 kuni halduslike ümberkorraldusteni 1920. aastail. Siia kuulub kaheksa kihelkonda: Karula, Hargla, Urvaste, Rõuge, Kanepi, Põlva, Räpina ja Vastseliina. 1920. aastail liideti osa Karula ja Hargla kihelkonnast Valga maakonnaga ning osa Räpina kihelkonnast viidi Tartu maakonna alla. Seega hõlmab ajalooline Võrumaa tänapäeva Võru, Põlva, Valga ja Tartu maakonna alasid.

Vana Võrumaa

Võru keel on vana lõunaeeesti hõimukeele üks järeltulijaid. Tänapäeval peetakse lõunaeeesti keelteks veel mulgi, tartu ja setu keelt. Viimane on võru keelega küll sarnane, kuid kuna setudel on alles eripärased kombid ja oma tugev identiteet, siis räägitakse võru ja setu keelest eraldi. Tartlastega ühendas võrukeste mitusada aastat ühine lõunaeeesti kirjakeel. Võru ja setu keel on teistest lõunaeeesti keeltest vanapärasemad ja põhjaeeesti keeltest vähem mõjutatud. Varem on neid räägitud kaugemalgi idas ja lõunas, praegustel Läti ning Venemaa aladel. Üpris palju võru keele oskajaid leidub tänapäeval Tartus, Tallinnas ja mujal Eestis. Kokku on võru keele aktiivseid ning passiivseid kasutajaid umbes 70 000.

Võrukeste ei pea ennast rahvusvähemuseks, küll võib neid aga tänapäeval julgelt pidada keelevähemuseks. 1990. aastatest on tarvitusel võru oma kirjakeel. Eesti ühiskeelest tugevalt erinev „võro kiil“ on võrukeste identiteedi peamine alus. Peale selle arvestab Võru maarahvas keskmisest eestlasest enam külakogukonna arvamusi ja tavasid. Võrukestel on alles palju iidseid kombeid, nagu ristipuude austamine ja sõirategu. Võrumaa vana rahvakultuur on silmapaistev rikkus kogu Eesti jaoks.

Võru keele ja kultuuri uurimiseks ning säilitamiseks kutsuti 1995. aastal ellu Võru Instituut – Kultuuriministeriumi juurde loodud teadus- ja arendusasutus. Instituudi eestvedamisel on ilmunud „Võru-eeesti sõnaraamat“ 15 000 märksõna ja grammatikalisaga, ajaloolise Võrumaa kohanime andmebaas, võrukeelne aabits, lugemik ja kodulooõpik. Võru Instituudi korraldada on igal suvel toimuv Kaika suveülikool, mida peetakse ajaloolise Võrumaa erinevais paigus juba 1989. aastast peale. Tegemist on võru ja laiemalt lõunaeeesti keelele ning kultuurile pühendatud mitmepäevase üritusega, kus teadusettekannete kõrval kantakse ette ka võrukeelseid näidendeid.

<http://wi.ee/index.php/avaleht?lang=et-EE> (12.06.2011).

Kaart: Võru instituudi kogust.

1. Millal ja miks asutati Võru Instituut?

2. Kirjutage lühiülevaade Võru Instituudi tegevusest. Vajaduse korral kasutage internetti.

3. Kuidas hindate kohaliku kultuuri ja murdekeele hoidmist ning säilitamist? Kes ja kuidas peaks seda tegema?

4. Kas eesti murdekeelte (võru, setu, mulgi, kihnu) õppimine peaks olema kooliprogrammi kohustuslik osa? Põhjendage oma arvamust.

5. Lugege tekst läbi ja kirjutage see ümber eesti kirjakeeles. Vajaduse korral kasutage Võru Instituudi kodulehel olevat võru-eesti sõnaraamatut (<http://www.folklore.ee/Synaraamat/>).

Midä saanu Riigikogo vana Võromaa tugõmisrühm tetä tuu hääs, et sannan suidsutõdut lihha tohtnu müvvä? Riigikogo vana Võromaa tugõmisrühmä juht Kõva Kalvi (SDE):

«Võtami as'a käsile! Uma söögi teema om Vana Võromaa tugõmisrühmä jaos üts tähtsämpi valdkundi.

Ei mõista külh kõrraga üteldä, mille takan parhilla asi om, et savvusannan suidsutõdut lihha müvvä ei tohe. Kas ja kuis tuujaos Euroopa Liidu määrüst muuta saa. A võtami kimmäle iist uuri, mille takan asi om, ja ku tuud määrüst kannatas muuta, sis teemi kõik, et tuud tetä.

Tuu ei olõ normaalnõ, et savvusannan suidsutõdut lihha müvvä ei saa. A ma usu, et om luutust taad asja muuta: paar aastat tagasi es saa turu pääl müvvä koton tettüid hapnit kapstit, a no joba saa!»

<http://www.umaleht.ee/> (12.06.2011).

Võru folkloorifestival

Külalisesinejad Võru folkloorifestivalil

Võru folkloorifestivali korraldatakse alates 1995. aastast. Alati juulikuu teisel nädalal toimuva „Võru folgi“ eripära on tutvustada rahvuslikku ja ehedat folkloori, mis hõlmab nii rahvamuusikat, rahvalaulu kui ka rahvantsu. Kodumaiste kõrval on igal festivalil välisesinejaid kümnekonnast riigist. Festivali korraldus on muutunud traditsiooniliseks: festivali avamine linnapargis ning rongkäik Kandle aeda, kontserdid sealsel vabaõhulaval, õhtusimmanid Tamula järve kaldal, teatrietendused Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumi õuel ning võistumängimised Võrumaa tuntud lõõtsameistri August Teppo auks. Huvilised saavad õppida võru keelt, toimub käsitöö- ja kunstilaat ning avatud on vabalava.

Uute teemadena on folkloorifestivali päevadesse lisandunud tuhandete osavõtjatega tänavatants. Väliskülalised tutvustavad erinevate rahvusköövide toite. Kreutzwaldi mälestussamba juures loetakse eri keeltesse tõlgitud „Kalevipoja“ algussalme.

Võru Folkloori festivali ajalugu 1994–2008. Koost ARTHUR RUUSMAA (VK 5153:1, Ar. 1871:1).
<http://www.vorufolkloor.ee/et/xvii-vru-folkloorifestival.html> (13.05.2011).

<http://kuva1.kuvablogi.com/iso/img530774.jpg>.

1. Mis aastast alates korraldatakse Võrus folkloorifestivale?

2. Mis on festivali eripära ja millised on traditsioonilised ettevõtmised?

3. Uurige lisaks, kuidas on muutunud festivali programm?

4. Traditsiooniks saanud festivale, teemapäevi ja teisi suurüritusi on Eestis palju. Milliseid oskate veel nimetada? Nimetage üritus ja kirjeldage selle traditsioonilisi tegevusi.

5. Kuidas hindate selliste traditsioonide tähtsust ja tähendust kohalikule elule ning kultuurivaldkonna arengule teadmiste ja kogemuste vahetamise seisukohast?

Parvlaeval Estonia hukkunute mälestusmärk

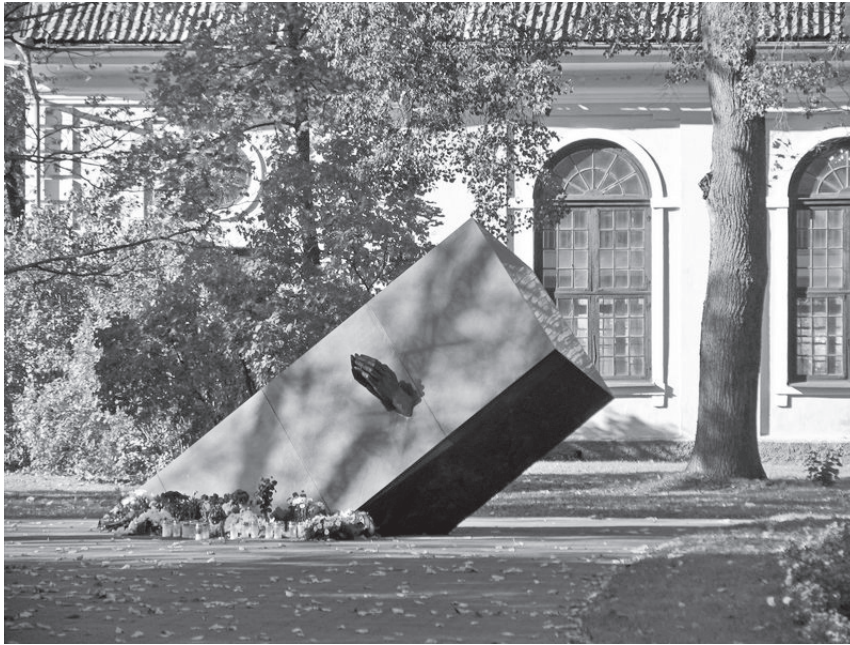
Eesti lipu all seilanud ro-ro-tüüpi parvlaev Estonia lahkus Tallinnast 27. septembril kell 19.15, alustades plaanikohast reisi Stockholmi. Laeva pardal viibis 989 inimest, neist 803 reisijat. Kui laev avamerele jõudis, muutusid seni rahuldavad meresõiduolud karmimaks. Lasti paigutus ja pakpoordist puhuv tuul viisid laeva kergelt tüürpoordi poole kaldu. Reisi jooksul kasvas edelatuule kiirus järk-järgult 15–20 meetrini sekundis ning suuremad lained kerkisid 3–4 meetrini. Laeva külge- ja pikiõõtsumine tugevnesid aegamisi ning mõned reisijad jäid merehaigeks.

Kell 00.25 jõudis Estonia oma teekonna keskpunkti ja jätkas sõitu kursil 287 kraadi Stockholmi poole. Kiirus oli 14 sõlme ning lained tulid vastu vasakut vöörinurka. Tugevneva külgeõõtsumise tõttu lasti välja stabilisaatorid. Pisut enne kella 01.00 kuulis vahimadrus autotekil laeva vööri poolt metalset kolksatust, nagu oleks laeva tabanud rünklaine. Ta kandis kuuldust ette, kontrollis visiiri lukustussüsteemi ja teatas kaptenisillale, et kõik paistab korras olevat. Kell 01.00 asus sillale vahetusmeeskond. Kell 01.05 alanud iseäralikku heli kuulsid järgmise kümne minuti jooksul mitu reisijat ning mitu oma kajutis viibinud vabavahis meeskonnaliiget. Kaptenisillalt saadeti autotekile vahimadrus, et helide põhjuses selgusele jõuda. Kohale jõuda tal enam ei õnnestunud. Kell 01.15 rebenes visiir vööri küljest. Ramp rebiti täielikult lahti ning autotekile valgus tohutul hulgal vett. Laev kaldus väga kiiresti tüürpoordi. Estonia pöörati pakpoordi ja vähendati kiirust. Reisijad tormasid treppidest üles, paljudes kohtades puhkes paanika. Suur hulk reisijaid jäi oma kajutisse lõksu ega pääsenud enam välja. Neile reisijaile, kel õnnestus pääseda paaditekile, jagati päästeveste. Nad hüppasid või uhuti merre. Kell 01.20 hüüdis nõrk naishääl laevaraadio kaudu: „Häire, häire, laeval on häire!“

Esimene Estonialt pärit appikutsesignaal „Mayday“ võeti vastu kell 01.22. Kell 01.24 olid ohuteate „Mayday“ kätte saanud juba 14 laevadel ja kaldal asuvat raadiojaama. Samal ajal peatusid kõik neli peamasinat. Peageneraatorid lülitusid välja pisut hiljem, automaatselt käivitus varugeneraator, mis varustas vooluga olulisi seadmeid ning reisijate ala ja tekil paiknevaid avariivalgusteid. Kreenis laev jäi nüüd küljega lainete poole triivima. Kalle paremparda poole kasvas üha ja vett tungis kajutitekkidele. Kajutite üleujutamine jätkus kiiresti ning laeva tüürpoord vajus kell 01.30 vee alla. Laev uppus kiiresti, ahter ees, ja kadus selles piirkonnas viibivate laevade radariekraanidelt kell 01.50.

Umbes tund aega pärast Estonia uppumist jõudsid õnnetuskohale neli reisiparvlaeva. Kutsuti välja päästekopterid, millest esimene saabus kell 03.05. Öösel ja varahommikul päästsid saabunud kopterid ja laevad 138 inimest, kellest üks suri hiljem haiglas. Samal ja kaheksal järgnenud päeval leiti 92 surnukeha. Suurem osa kadunuks jäänud inimestest uppus koos laevaga. Laevaõnnetuses hukkus 852 inimest. Ohvrite arvult oli see maailma kuues rahuagegne laevaõnnetus ning enim inimelusid röövinud rahuaja laevahukk 20. sajandi Euroopa vetes.

Parvlaeval viibis ka Võru linna 15-liikmeline ametlik delegatsioon, kes oli teel Rootsi Landskrona sõpruslinna messile. Delegatsiooni kuulusid linnapea Jaak Ott abikaasa Helvega, pearaamatupidaja Tiina Trumm, ettevõtlike spetsialist Andres Kuuste, õigusvastaselt võõrandatud vara spetsialist Anti Tsirel ning kümme suuremate ettevõtete juhtkonda kuuluvat meest-naist. Nende ja veel kahe laeval olnud Võrust pärit inimese meenutuseks püstitati 1996. aastal Seminari väljakule skulptor Mati Karmini kujundatud mälestusmärk.

Parvlaeva Estonia katastroofis hukkunute mälestusmärk
<http://www.visitvoru.ee/?id=220> (10.06.2011).

1. Mida teate parvlaeva Estonia katastroofist lisaks teabetekstile?

2. Kuhu oli teel võrulaste delegatsioon?

3. Mida tähendas see katastroof väikesele Võru linnale, mida Eestile?

4. Kes on Võrus asuva Estonia katastroofi mälestusmärgi autor ja mida seal on kujutatud?

Vastseliina laad

Vastseliina rahvusvaheline maarahva laad.
Foto Vahur Ojamets 2010

Vastseliina valla suurüritus on igal aastal juunikuus toimuv rahvusvaheline maarahva laad. Esimene niisugune laad oli 1995. aastal. Idee organiseerida vallas midagi sellist, millest kasvaks välja pikaajaline traditsioon, sündis valla arengukava koostamise mõttetalgutel. Kui Võru Maavalitsus ja Võru Maanaiste Selts kuulutasid välja konkursi käsitöolaada korraldamiseks maakonnas, võitis selle Rõuge vald. Et aga vald laada korraldamisega toime ei tulnud, anti see õigus edasi Vastseliina vallale.

Laad on eelkõige kauplemise koht, ent samal ajal ka igale ettevõtjale soodne võimalus oma toodangut tutvustada ja sidemeid luua. Viimast eesmärki teenib kontaktide õhtu ettevõtjatele. Tähtis koht laadal on käsitööl. Erinevate maade ja paikkondade käsitöömeistrid pakuvad oma tooteid või valmistavad neid otse laadaliste silme all. Kauplemisele toob vaheldust mitmekülgne rahvusvaheline kultuuriprogramm ning spordivõistlused. Laadaliste toitlustamine ja majutamine annavad kohalikele rahvale head lisaissetulekut.

<http://www.vastseliina.edu.ee/index.php/10890> (16.03.2011).

www.vastseliina.ee/linnus (16.03.2011).

http://www.vastseliina.ee/?go=y_laad (16.03.2011).

<http://www.kultuur.info/syndmus/xvi-maarahva-laad-1152> (16.03.2011).

1. Mis rolli on laadad inimeste elus eri aegadel etendanud?

2. Kuidas tekkis vastseliinalastel mõte laata korraldada?

3. Mis olid laada eesmärgid?

4. Kas teie arvates need eesmärgid täideti? Põhjendage oma arvamust.

5. Kas olete käinud Vastseliina Rahvusvahelisel Maarahva Laadal? Kirjeldage oma laadakogemust. Pange kirja mõni huvitav juhtum või laadanali.

Metsavenna talu

Metsavenna talu asub Vastse-Roosas, poolteist kilomeetrit enne Eesti-Läti piiri. 1999. aastal rajatud turismitalu pakub võimalust osaleda ekstreemses metsavennaretkes, mis päädib mäenõlva sisse kaevatud ja peente okaspuupalkidega vooderdatud metsavenna punkris käiguga.

Teise maailmasõja ajal ning ka pärast sõja lõppu põgenes võõrvõimu repressioonide eest metsadesse tuhandeid mehi. Põhjusi oli rohkesti: kardeti Saksa või Punaarmeele mobiliseerimist või Siberisse küüditamist, Saksa sõjaväes teeninud

mehed pagesid pärast sõja lõppu arreteerimise kartuses. Paljud metsa põgenenud lootsid aastaid Eesti Vabariigi peatset taastamist lääneriikide toetusel. Nõukogude repressiooniorganid pidasid metsavendadele pidevat jahti. Paljud metsa peitunud mehed kas tapeti või saadeti tabamise korral Siberisse.

Metsavenna talu tutvustab tänastele koolilastele Eesti ajalugu. Igal kevadel korraldatakse Metsavenna talus metsavennapäevi: külastajad viiakse punkritesse, näidatakse relvi, üles on pandud teemaatiline näitus. Kohalik rahvateatritrupp etendab NKVD üksuse haarangut, provokaatori tegutsemist, metsavendade arreteerimist, ülekuulamist ning põgenemist. Lauldakse metsavendade laule ja lõkke ääres pakutakse lihtsat sööki.

Lugege lisaks Eesti metsavendade kodulehekülge <http://www.rk.ee/metsavennad/>.
<http://www.metsavennatalu.ee/index.php?act=article&id=39> (23.08.2011).

<http://www.moniste.ee/index.php?moduleid=10&tplid=17> (21.03.2011).

Sisepääs metsavenna punkrisse

1. Kes olid metsavennad? Miks neid nii nimetati?

2. Püüdke joonistada lisalehele metsavennapunkri skeem. Kirjeldage seda.

3. Küsitlege oma vanemaid, sugulasi või tuttavaid ja selgitage välja, kas keegi neist on olnud metsavend. Pange lugu kirja.

4. Uurige välja, kelle hauakivil on selline tekst ja kuidas on see isik seotud konkreetse teemaga.

28.09.1998 avati Paidra külas ... kalmul mälestuskivi, millel seisab tekst:

mu sõbrad teadke kõik,
mu hinge viimne hõik,
te kätte tasuge mu elu eest!

Puhka rahu vaba Isamaa mullas! Sa jäid Eestile surmani truuks

5. Kas teie arvates annab Vastse-Roosa metsavennatalu pildi metsavendade elust? Põhjendage oma arvamust.

JAH EI

Põhjendus: _____

6. Mil moel peaks ajalugu taaselustama, et külastaja saaks toimunust lähedase pildi?

7. Miks peame teadma minevikus toimunud sündmusi?

Nopri talumeierei

Nopri talumeierei on Võrumaal Misso vallas Kärinä külas. Meierei on välja kasvanud Nopri talust, kus toodetakse piima ja kasvatatakse karja. Nopri talumeierei hing on talu peremees Tiit Niilo.

Meierei tooted on tehtud nüüdisaegsetes oludes keskkonnahoidlikult toodetud piimast. Taluvõi ja kohupiim, sõir, kookrekaramell, jogurt ning juust valmivad tavapärase tehnoloogia alusel. Võimaluse korral kasutatakse alati eestimaiseid komponente. Taimerasva ja säilitusaineid Nopri talumeierei tooted ei sisalda.

Alates 2009. aastast võivad kõik huvilised meiereis käia ning selle tööd jälgida. Näha saab 160 lüpsilehmaga farmi majandamist, maitsta kohapeal valmi- vaid piimatooteid ja teha sisseoste kohalikus talupoes.

<http://www.nopri.ee/et/kuidas-valmib-meie-toodang.html> (16.03.2011).

http://pilt.delfi.ee/show_original/12050555/.

Nopri talu peremees Tiit Niilo

1. Leidke kaardil, kus see ettevõte asub (maakond, vald, küla).

2. Mis seaduse alusel oli Tiit Niilol võimalik taastada Nopri talu ja alustada ettevõtlust?

3. Mille kaudu on Nopri talu peremees Tiit Niilo veel Eestis tuntud?

4. Mis eristab Nopri talu tooteid kauplustes müüdavatest toiduainetest?

5. Kirjeldage toodete teekonda põllult toidulauale.

6. Uurige internetist, millistest Euroopa Liidu fondidest on talumeestel võimalik saada toetusi ettevõtluse arendamiseks.

7. Milliseid Nopri talumeierei tooteid olete ise ja on teie pere proovinud? Mis hinnangu annate?

8. Keda väiketootjaist oskate veel nimetada? Kas eelistate väiketootjate toodangut suurtootjate omale? Põhjendage oma arvamust.

9. Kas väiketootmisel on võimalik suurtootmisega konkureerida? Põhjendage oma arvamust.

JAH EI

Põhjendus: _____

Pokumaa

Pokumaa asub Urvastes, Võru ja Põlva maakonna piiril Eesti vanima tamme lähedal. Pokumaa tugineb Edgar Valteri (1929–2006) loodud „Pokuraamatu“ (1994) ainekule. Pokukoda avati 12. juunil 2008.

Pokukojas saab näha Edgar Valteri originaalillustratsioone ja õlimaal, uudistada omapärast sisekujundust ning osaleda mitmesugustes ettevõtmistes ja üritustes, mille temaatika seondub looduse, Võrumaa ning Edgar Valteri loominguga. Pokumaa näol pole tegemist Disneyland-tüüpi lõbustuspargiga. Pokumaa erineb oluliselt ka Muumimaast ja teistest muinasmaadest, millel puudub orgaaniline seos loodusliku keskkonnaga. Muinaslugu pokudest sündis Võrumaa loodusest inspireerituna. Pokud erinevad tavapäraest muinasjututegelastest selle poolest, et neil on looduslikud prototüübid. Muinasjutulise elemendi ning loodusliku keskkonna sümbioosis seisnebki Pokumaa ainulaadsus.

Kõik Pokumaa rajatised on püstitatud Edgar Valteri kavandite järgi. Siin on võimalik kiikuda külakiigel, ronida linnuvaatlustorni, mõtiskleda kuueta hulises püstkojas või pidada seltskonnaga piknikku.

Pokumaa haldamiseks on asutatud riigi ja kohalike omavalitsuste toel tegutsev Pokumaa Sihtasutus.

<http://www.pokumaa.ee/> (20.03.2011).

Pokukojad

1. Mis on võetud Pokumaa loomisel aluseks?

2. Milliseid Edgar Valteri illustreeritud raamatuid oskate nimetada?

3. Käige Pokumaal. Püüdke joonistada või kirjeldada Pokumaad sellisena, nagu teie seda nägite. Kasutage joonistamiseks lisalehte.

4. Arutlege, mis tähtsus ja tähendus on seesugusel teemapargil.

5. Milliseid samalaadseid ettevõtmisi teate nimetada Eestist, mujalt maailmast?

6. Mis teemal võiks veel Eestis niisuguseid teemaparke rajada?

Võru rannapromenaad

Vaade Võru rannapromenaadile

Võrus Tamula järve kaldal asub Eesti stiilsemaid rannapromenaade. Arhitekt Andres Viitkari projekteeritud Roosisaare sillast alguse saavale 800 meetri pikkusele promenaadile mahuvad kivi- ja laudkattega teed, mänguväljakud, pingid ning paadisillad. Pargi nõlval on istumisterrass, mille ees saab korraldada kultuuriüritusi või mängida näiteks rannavõrkpalli. Ainulaadne on muruoas ehk laine kujulised muruga kaetud päevitustoolid. Rannapromenaad sobitub kõrval asuva Kreuzwaldi pargiga ja juhatab ajaloolist Katariina alleed mööda tulijad Tamula järveni.

Rannapromenaad valmis 2009. aastal, selle tegemist rahastas Võru linn ning Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus. Konkursil „Kaunis Eesti Kodu 2010“ tunnistati Võru rannapromenaad parimaks tervisespordirajatiseks.

<http://uudised.err.ee/index.php?06179968> (21.05.2011).

<http://www.neljas.ee/est/?news=993277&category=1> (16.05.2011).

<http://www.president.ee/et/meediakajastus/pressiteated/1203-president-ilves-andis-kodukaunistamise-aasta-auhinad/index.html> (16.05.2011).

http://kunstioip.edu.ee/index.php?option=com_joomgallery&func=detail&id=357&Itemid=98 (16.05.2011).

http://2.bp.blogspot.com/-sFG4yRHLLk/Tkjb0nEJaKI/AAAAAAAAA_o/6LO3YJ1ErSc/s1600/Picture%2B230.jpg.

1. Kes on Võru rannapromenaadi arhitekt?

2. Kirjeldage Võru rannapromenaadi. Mis teile seal meeldib, mis mitte?

Kirjeldus: _____

Meeldib: _____

Ei meeldi: _____

Põhjendus: _____

3. Mis konkurssidel on Võru rannapromenaadi kõrgelt hinnatud?

4. Kes rahastasid rannapromenaadi ehitamist?

5. Mis tähendus on teie arvates niisugusel rajatisel võrulastele?

Kreutzwaldi memoriaalmuuseum

Kreutzwaldi 31, 65609 Võru
tel 782 1798

e-post kreuzmem@hotmail.ee

<http://www.hot.ee/muuseumvoru>

Avatud K–P 11–18, ettetellimisel E–T 9–16; 10. veebruaril, 18. mail ja 1. juunil on muuseumi külastamine tasuta.

Ekspositsioon paikneb 1793. aastal ehitatud majas, kus Friedrich Reinhold Kreutzwald elas ning töötas aastatel 1833–1877. Elumaja on sisustatud Kreutzwaldile ja tema perekonnale kuulunud ajastule iseloomulike esemetega. Kõrvalmajas ning aidas paikneb kirjandus- ja kultuurilooline ekspositsioon, kus erilist tähelepanu pööratakse eeposele „Kalevipoeg“. Endises tallis ja laudas on etnograafiliste esemete kogu, mis aitab tutvustada Kreutzwaldi muinasjutte. Muuseum korraldab Kreutzwaldi loomingut tutvustamiseks õppetunde, luuleõhtuid ning Papa Kreutzwaldi Õueteatri etendusi.

Mõniste muuseum

Mõniste vald, 66001 Kuutsi

tel 789 0622, 525 7027

e-post monistem@hotmail.ee

<http://www.hot.ee/monistem>

Avatud 01.05–30.09 iga päev 10–17, 01.10–30.04 E–R 10–14.

Eesti vanim vabaõhumuuseum tutvustab 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi esimese poole maaelu. Muuseumi kuulub kaks talu – üks tsaariaegne ning teine Eesti Vabariigi ajast koos rohketega esemetega. Muuseum võimaldab töötada vanaaegsete esemetega – puurida, saagida, kedrata, pesu vaalida, köit valmistada. Õppida saab vanarahvatarkusi, kas või seda, kuidas puud-pöösad aitasid valu ja viha vastu. Toimuvad ka talutööde õppepäevad: hobusepäev, leivapäev, lambapäev ja linapäev.

Võrumaa muuseum

Katariina allee 11, 65608 Võru

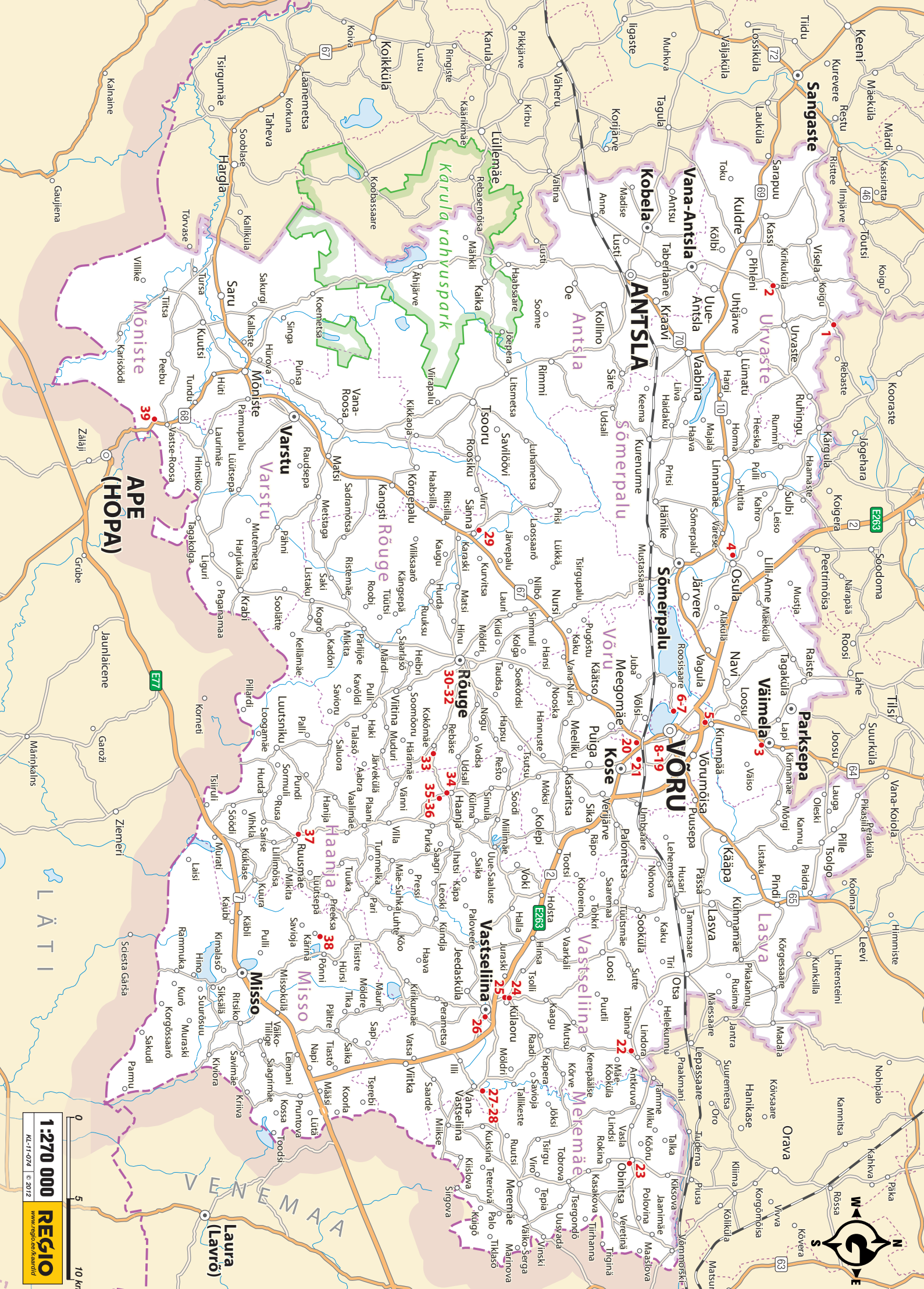
tel 782 4479, 782 1939

e-post vmmuuseum@hotmail.ee

<http://my.tele2.ee/vorumaamuuseum>

Avatud K–P 11–18, ettetellimisel E–T 9–16; muuseumis käik on tasuta 21. veebruaril, 18. mail ja 1. juunil, samuti igal reedel õpilastele, üliõpilastele ning pensionäridele.

Muuseumi püsinäitus annab põhjaliku ülevaate Võrumaa ajaloo vanimatest aegadest tänapäevani. Interjööridena on kujundatud arheoloogiliste leidude ja etnograafiliste esemete väljapanek, seto tare, rätsepa ja kingsepa töötuba, orelimeistrite Kriisade nurk, mõisatuba ning metsavennapunker. Muuseumi näitusesaalides korraldatakse fondinäitusi, kunsti-, käsitöö-, foto- ja raamatunäitusi ning näha võib erinevaid väljapanekuid muuseumi fondidest.

- NR NIMI**
- 1 Pokumaa
 - 2 Urvaste kirik
 - 3 Väimela mõis
 - 4 Pühajõe mässu mälestuskivi Osulas
 - 5 Kirumpää piiskopiliinustus
 - 6 Tamula mesoliitiline asulakoht
 - 7 Tamula hilisneoliitiline asulakoht
 - 8 Võru vanim hoone
 - 9 Võru luteri usu Katarina kirik
 - 10 Võru õigeusu Katarina kirik
 - 11 Võru Kandle Selts
 - 12 Võru Opetajate Seminar
 - 13 Võru pirtusetehas

- NR NIMI**
- 14 Parvlaeval Estonia hukkunute mälestusmärk
 - 15 Tamula park ja Kreutzwaldi mälestussammas
 - 16 Kreutzwaldi memoriaalmuuseum
 - 17 Võru Instituut
 - 18 Võru Gaasialuusaatorite Tehas
 - 19 Võru rannapromenaad
 - 20 Vabadussõja mälestusmärk Võru luteri kalmistul
 - 21 Taara kasarmud Võrus
 - 22 Lindora laadaplats
 - 23 Obinitsa Seto Muuseumitarõ
 - 24 Vastseliina kirik
 - 25 Lipharite kabel
 - 26 Vabadussõja mälestusmärk Vastseliinas

- NR NIMI**
- 27 Vastseliina piiskopiliinustus
 - 28 Piiri kõrts
 - 29 Säma mõis
 - 30 Vabadussõja mälestusmärk Rõuges
 - 31 Rõuge kirik
 - 32 Rõuge linnamägi
 - 33 Oreilmeistri Kriisade sünnikoht
 - 34 Haanja Turistide kodu
 - 35 Vabadussõja lahingu mälestusmärk
 - 36 Suure Munamäe vaatetorn
 - 37 Rogosi mõis
 - 38 Nopri talumeheri
 - 39 Metsavenna talu

1:270 000
 KL-1-50/1 © 2012
REGIO
 www.regio.ee/kartid

9 789949 921478